

Адметнай рысай палітычнага жыцця Мінска можна назваць сёння актыўныя міжнародныя сувязі. Ужо больш за 80 краін свету прызналі незалежнасць Рэспублікі Беларусь, і адной з першых зрабіла гэты крок Федэратыўная Рэспубліка Германія. У сярэдзіне сакавіка з першым афіцыйным візітам у беларускую сталіцу прыбыў намеснік федэральнага канцлера ФРГ, міністр замежных спраў Г.-Д. Геншэр. Было падпісана пагадненне аб аднаўленні дыпламатычных адносін паміж нашымі дзяржавамі. Напэўна, мала хто ведае, што Германія аднойчы ўжо прызнала незалежнасць беларускай дзяржавы і ўстанавіла дыпламатычныя адносіны з БССР у лістападзе 1922 года. Пасля ўтварэння СССР гэтыя сувязі не атрымалі далейшага развіцця. У хуткім часе ФРГ і Рэспубліка Беларусь абмяняюцца дыпламатычнымі місіямі на ўзроўні пасольстваў.

НА ЗДЫМКУ: Г.-Д. ГЕНШЭР у час сустрэчы са Старшынёй Вярхоўнага Савета РБ С. ШУШКЕВІЧАМ.

Фота В. СТАВЭРА.

Іван САВЕРЧАНКА, навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Беларускай акадэміі навук, вядомы нашаму чытачу па гістарычнаму эсе «Канцлер Леў Сапега», якое друкавалася летась на старонках «Голасу Радзімы» і выклікала шырокае зацікаўленне. Цяпер жа аўтар «Канцлера...» прапануе пазнаёміцца з другой буйной постаццю нашай мінуўшчыны, мала каму вядомай сёння — палітыкам і дыпламатам эпохі Адраджэння і Рэфармацыі Астафеем Валовічам [каля 1520—1587]. Ён меў дачыненне да зацвярджэння другога Статута Вялікага княства Літоўскага 1566 года, падпісання Люблінскай вуніі, Полацка-Інфлянцкай [Лівонскай] вайны і многіх іншых важных і слаўных падзей таго часу.

Сёлета ў нашым дадатку «Бібліятэчка газеты «Голас Радзімы» выходзіць гісторыка-біяграфічны нарыс Івана Саверчанкі «Астафей Валовіч». А пакуль мы прапануем чытачу два раздзелы з кнігі.

[Стар. 5].

З ДЫКТАФОНАМ І ФОТАКАМЕРАЙ—НА МІЛІЦЫЙСКАЕ ДЗЯЖУРСТВА

КРЫМІНАЛЬНАЯ ХРОНІКА ВЫХАДНОГА ДНЯ

Тэмы, звязаныя з работай міліцыі, паказам адваротнага боку колішняга сацыялістычнага ладу на старонках «Голасу Радзімы» не распрацоўваліся: смецце з хаты развітога сацыялізму выносіць забаранялася. А цяпер, калі з картачнага будынка перабудовы чым больш за парог вымецеш, тым спрытнейшы, міжволі адольвае небеспадстаўнае сумненне, ці варта ў плынь культуралогічнай інфармацыі, што адрасуецца замежнаму суайчынніку, падмешваць, прабачце, «памылі» са споду нашага незайздроснага быцця? Вялікі піетэт да роднага кутка яны наўрад ці выклічуць, і не ўсім землякам замежока такі матэрыял прыйдзецца даспадобы, не сагрэе ўспамінам душу. Так жа?..

«А вы не баіцеся, што ваш матэрыял будзе трывіяльным? Нядаўна журналісты з тэлебачання ўвесь дзень пракакалі, нічога цікавага не трапілася», — папярэдаў мяне падчас інтэрв'ю начальнік штаба Упраўлення ўнутраных спраў Мінгарвыканкома палкоўнік Валерый Страмбурскі (далей. — В. С.). Адчуваючы халадок варанёнай сталі ў кішэні, які прыдаваў мне смеласці, я адказаў, што дэтэктыўныя, вострыя сюжэты пакаданыя, але не самамэта. Задача ў тым, каб праз прызму звычайнай работы міліцыі на працягу дня паспрабаваць зазірнуць у той сацыяльны слой, які называюць крымінальным. Ды і наша служба ахова парадку, уяўляючы сабой эрэз грамадства, разам з ім

перажывае дэпрэсію, хварэе на тыя ж хваробы. 9.00—10.20. Дзяжурная часць. Субота. Апошні дзень лютага і прырададзень Масленіцы. Зрання жыхары сталіцы, не на жарты ўсхваляваныя афіцыйна аб'яўленым павышэннем цэн на алкагольныя напоі, ужо нецярпліва мясілі адзін аднаго локцямі перад гастраномамі задоўга да іх адкрыцця. Карціны ажытажу і народнага псіхозу доб-

ра праглядаліся з аўтобуса, які вёз мяне на Кабушкіна, 36, у райаддзел міліцыі Заводскага раёна Мінска. Там, за пультам дзяжурнага, пачаў працоўны дзень капітан міліцыі В. Котаў (на здымку) і інспектар-дзяжурны старшы лейтэнант М. Шостака. Разам з імі несла службу апэратыўная група, падраздзяленне ДАІ, пазаведамасная ахова. Заводскі раён — самы склада-

ны, самы непамяркоўны ў горадзе ў сваім стаўленні да выканання законаў, пад самую завязку нашпигаваны прамысловымі прадпрыемствамі, будаўнічымі арганізацыямі і па колькасці насельніцтва, 300 тысяч, можа раўняцца, напрыклад, з Магілёвам. «Аператыўная сітуацыя нармальнай ніколі не бывае», — адказаў мне В. Котаў.

За невялікі прамежак часу, які спатрэбіўся мне, каб дзе-хаць да райаддзела і пазнаёміцца настолькі, наколькі дазваляў неспакойны тэлефон на пульце, калейдаскоп падзей раскруціўся... На вуліцы Ангарскай п'яны чынiў хуліганства, забраўшыся чамусьці ў склеп. На суседняй — сужонства з першымі п'еўнямі ўзялося вышвятляць адносіны на кулаках, ахвяруючы чубамі, і самастойна патушыць канфлікт не мела магчымасці. У вакне «дзяжуркі» бачу збялелую, як палатно, жанчыну. Страх, боль, слёзы калоцяць яе так, што пашпарт не можа трымаць у руках. Сын-студэнт ноччу пайшоў з хаты, што дагтуль ніколі не рабіў, і не вярнуўся...

В. С. Мы гаворым: дзяжурная часць — твар міліцыі. Людзі ў першую чаргу зьяртаюцца да дзяжурнага. А той, здараецца, не тое, што зарчасцеў. — адаптаваўся да людскага гора, шмат яго даводзіцца сустракаць кожны раз. Я кажу: «А каб перад та-

[Працяг на 3-й стар.]

НА ВЫПАДАК НЕБЯСПЕКИ

АНТЫКРЫЗІСНЫ КАМІТЭТ

Створаны ён па ініцыятыве Беларускага згуртавання вайскоўцаў. У склад яго ўвайшлі, акрамя ініцыятараў, прадстаўнікі міністэрстваў унутраных спраў, інфармацыі, замежных спраў, Камітэта дзяржаўнай бяспекі, БНФ «Адраджэньне», Беларускай сацыял-дэмакратычнай Грамады, Мінгарсавета, свабодных прафсаюзаў. Старшынёй Антыкрызіснага камітэта абраны Вячаслаў Кебін.

Мэта яго — абарона суверэнітэту Рэспублікі Беларусь ад хаосу і насілля, якія могуць перакінуцца да нас звонку, з тэрыторыі былога СССР, дзе адбываюцца непрадказальныя працэсы.

На думку С. Шушкевіча, які падтрымаў ідэю нагаднення ўсіх палітычных сіл рэспублікі, нягледзячы на іх «левы» ці «правы» ўхл, пагроза суверэнітэту Беларусі ўзнікае штогадзінна. У такой сітуацыі нельга займацца палітычнымі гульнямі. Подпіс Старшыні Вярхоўнага Савета РБ таксама стаіць пад тэкстам антыкрызіснага нагаднення, як і подпіс лідэра апазіцыі З. Пазняка.

ЗАКЛІК ГРАМАДЫ

АДЗНАЧЫЦЬ ДЗЕНЬ 25 САКАВІКА

З такім заклікам звярнуўся да грамадзян Беларусі Выканком Цэнтральнай Рады Беларускай Сацыял-Дэмакратычнай Грамады.

Акт 25 сакавіка 1918 года, калі была абвешчана Беларускай Народнай Рэспубліка, паклаў пачатак барацьбе нашага народа за сваю дзяржаву, барацьбе працяглай, ахвярнай. Волю нашага народа да свабоды не маглі задушыць ні бальшавікі, ні польскія акупанты. Заўсёды на працягу больш чым 70 гадоў знаходзіліся людзі, якія мелі мужнасць змагацца за Беларусь, адстойваць правы нашага народа, яго мову і культуру. Успомнім жаўнераў і партызанаў 1918—1920 гадоў, успомнім слудкіх паўстанцаў, якія баранілі Беларусь пасля таго, як бальшавікі змовіліся з Пінсудскім аб падзеле нашай краіны, успомнім нашых партызанаў і падпольшчыкаў у Савецкай і Заходняй Беларусі, успомнім патрыётаў, якіх кідалі ў турмы і высылалі ўлады Польшчы, якіх расстрэльвалі бальшавікі і гітлераўцы, якіх пакідалі без працы і заносілі ў чорныя спісы.

Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце нашай краіны, абвяшчэны незалежнасці Беларусі ў 1991 годзе — лагічнае завяршэнне гэтай барацьбы.

БСДГ заклікае ўсіх, хто можа, вывесіць у гэты дзень бел-чырвона-белыя сцягі на дамах, балконах, лоджыях, на будынках прадпрыемстваў і ўстаноў.

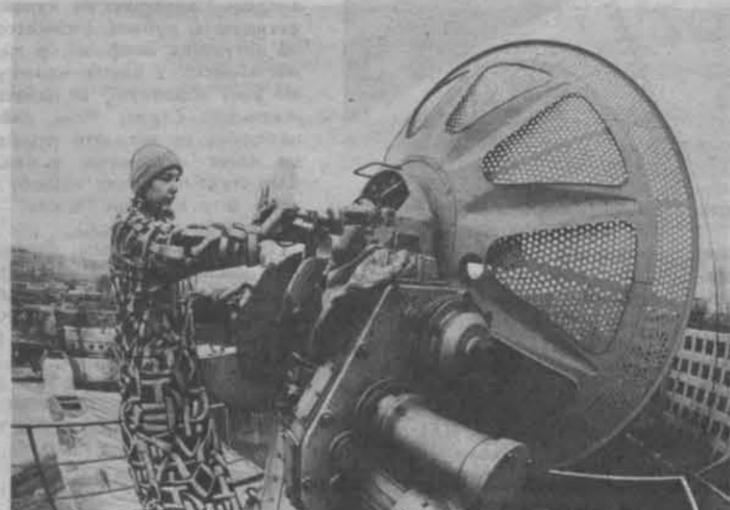
Няхай наш сцяг пасведчыць: мы памятаем пра Акт 25 сакавіка 1918 года, мы помнім аб змагары за незалежнасць і дэмакратыю.

СХОД КІРАЎНІКОЎ

АБ'ЯДНАННЕ ГАРАДОЎ

У Мінску адбыўся сход кіраўнікоў шэрагу гарсаветаў народных дэпутатаў рэспублікі, на якім ўтворана Аб'яднанне гарадоў Беларусі (АГБ), выбраны яго каардынацыйны орган на чале са старшынёй Мінгарсавета А. Герасіменкам. У яго склад увайшлі 20 гарадоў нашай рэспублікі. Зацверджаны статут, выбраны каардынацыйны савет з сямі чалавек — старшыня гарсаветаў Магілёва, Мінска, Гродна, Мазыра, Маладзечна, Баранавічаў і Наваполацка, а таксама вызначаны размер уступнага ўзносу — 5 000 рублёў ад 100 тысяч насельніцтва, але не больш 20 тысяч рублёў. Аб'яднанне будзе забяспечваць абмен вопытам і інфармацыяй ва ўсіх сферах жыцця гарадоў, сумесную сістэму падрыхтоўкі кадраў для мясцовага самакіравання, распрацоўку эфектыўных структур кіравання і г.д.

МЕТЗАРАЛАГІЧНАЯ СЛУЖБА

ПАД СТАРЫМ СЦЯГАМ

Пад чырвонымі савецкімі сцягамі, з партрэтамі Леніна, з лозунгамі, якія выказвалі патрабаванне аднавіць СССР, прыйшлі 15 сакавіка на мітынг тысячы мінчан. Мітынг адбыўся на плошчы Незалежнасці і быў прымеркаваны да гадавіны ўсесаюзнага рэферэндуму 17 сакавіка 1991 года. Праводзіў яго савет «Руху за дэмакратыю, сацыяльны прагрэс і справядлівасць». А яшчэ трэба ўлічыць і тую акалічнасць, што арганізатары мітыngu паклікалі людзей на плошчу напярэдадні з'езда былых народных дэпутатаў СССР. Так што акцыя павінна была засведчыць не толькі вернасць прынцыпам цэласнасці былога Савецкага Саюза, але і падтрымку арганізатараў з'езда. Акрамя адкрытых прыхільнікаў СССР, на мітынг прыйшлі людзі разгубленыя і заклапочаныя: гіне краіна, дзе шукаць выйсце і паратункі! Такіх людзей, змучаных сённяшнім жыццём, была абсалютная большасць. І іх прысутнасць, напэўна, меней за ўсё гаварыла аб падтрымцы таго, што рухнула пад развалінамі вялікай краіны. Гэта быў хутчэй за ўсё пратэст супраць сённяшняга сацыяльнага становішча народа і бездапаможнасці ўлад. Ва ўсіх разе, мітынг паказаў, што грамадства наша палярызавана. НА ЗДЫМКУ: у час мітыngu.

ВЕСТНІ АДУСЮЛЬ

● Кожную нядзелю ў Мінскім Палацы шахмат і пашан адбываюцца сходы вернікаў, якія праводзіць штаб-кватэра Славянскага місіянерскага служэння ў Беларусі і Беларускага саюза евангельскіх хрысціян-баптыстаў.

● Жаночая гімназія, першая ў Беларусі, адкрылася ў Жодзіне — горадзе, дзе выпускаюць вядомыя вялкагрузныя самазвалы БелАЗ. Юныя гімназісткі, акрамя агульнаадукацыйных дысцыплін, праходзяць урокі танцаў, музыкі, мастацтвазнаўства, вучацца быць добрымі гаспадынямі і маці.

● Два гады назад у Талачыне на яўрэйскіх могілках было пашкоджана 30 помнікаў. 16 з іх — разбураны дашчэнту. Зрабіла гэта група мясцовых падлеткаў. Цяпер на тых жа могілках зноў учынены акт вандалізму — разбіты на кавалкі чорны мармуровы помнік.

● «Настаўніцкая газета» прывяла наступныя лічбы: заробак прыбіральшчыцы на Мінскім камп'ютарным камбінаце складае 1 180 рублёў. Настаўнік вышэйшай катэгорыі атрымлівае 1 130 рублёў. Работы сярэдняй кваліфікацыі мае 2 500 рублёў. Прафесару, доктару навук дзяржава плаціць 2 200 рублёў у месяц.

Немагчыма ўявіць сёння работу народнай гаспадаркі рэспублікі без ўдзелу метэаслужбы. Яе інфармацыя папярэджае аб небяспечных прыродных з'явах, дае аграметэаралагічны і гідралагічны прагнозы. Абагульненне назіранняў дазваляе выдаваць даведаныя матэрыялы, такія, як спецыялістам многіх галін.

Праблема, што з'явілася ў нашай рэспубліцы ў сувязі з вынікам аварыі на ЧАЭС, паставілі перад Галоўгідраметам Беларусі задачы вывучэння ўзроўню забруджвання атмасферы і радыяцыйнай сітуацыі, каб прымаць дзейсныя меры барацьбы з гэтымі з'явамі.

Метэаслужба Рэспублікі Беларусь уваходзіць у Сусветную метэаралагічную арганізацыю.

НА ЗДЫМКУ: тэхнік аддзела назіранняў рэспубліканскай абсерваторыі Галіна АБРАМАВА рыхтуе да работы аэралагічны радыёлакатар.

АКТУАЛЬНАЕ У ПРЭСЕ

КУДЫ ІДЗЕ ДАПАМОГА?

Гэтае пытанне гады тры-чыцры назад трывожна гучела толькі за мяжой. Людзі, якія спачувалі нашаму гору і адчыстага сэрца ахвяравалі ў фонд дапамогі пацярпеўшым ад чарнобыльскага выбуху хто што мог, хацелі ведаць напэўна, куды ідзе дапамога. У нас усё выглядала прыстойна і гладка, па афіцыйных справздачах, а да іх ужо даходзілі чуткі: штосьці брыдкае дзеецца з размеркаваннем лекаў, вітамінаў, харчавання і адзення.

Відаць, у нас кралі паціху, асцерагаючыся дурной агалоскі, ды і прэса была яшчэ ў моцных партыйных лейцах, таму і выходзіла ўсё па старому, надзеінаму прынцыпу: савецкі чалавек можа быць толькі высакародным. Ці то таму, што мы перасталі быць савецкімі, ці то прага нажывы не ведае межаў, а беспакаранасць, якая пануе цяпер у краіне, толькі патуре людзям цынічным, але раскрананне гуманітарнай дапамогі стала ў Беларусі сацыяльнай заганай. Пра яе ўсё часцей пішуць газеты, паведамляе радыё.

«Паўтара дзсятка вобшыкаў зрабілі нядаўна работнікі міліцыі ў Брагінскім раёне і кожны раз нахадзілі ўкрадзеныя гуманітарную дапамогу», — пісала нядаўна газета «Рэспубліка». Мы ўжо паведамлялі, што галоўны ўрач Брагінскай раённай бальніцы П. і медсястра Р. былі злоўлены за руку. Вось што піша аб гэтым «Чырвоная змена»: «Значная частка дапамогі, прызначанай для дзяцей шматпакатнага Брагінскага раёна, што апынуўся ў палоне радыяцыі, трапіла ў брудныя рукі злодзеяў. У той час, калі няма лекаў для хворых дзяцей, вялізныя пачкі антыбіётыкаў, сарбентаў, вітамінаў і іншых медыцынскіх прэпаратаў былі прыхаваны на кватэры медыцынскай сястры Р. Значынец ў белым халаце выкрале прадуктаў харчавання і медыкаментаў 159-ці (!) найменняў на суму звыш 45 тысяч рублёў. Чаго толькі няма ў гэтым сховішчы: дзсяткі скрынак мясной тушонкі, на якіх напісана: «Европейское общество — детям потерпевших районов», дзіцячыя кансервы з плодаагароднінным пюрэ, джэм, пачкі з шакаладнымі цукеркамі, пернікі і вітамінізаваныя сокі ў рознай ёмістасці слоіках і слоічках».

Такія ж скарбы былі знойдзены і ў галоўнага ўрача на яго брагінскай і мінскай кватэрах.

Работнікі міліцыі выяўляюць усё новыя факты злоўжыванняў службовых асоб, паведамляе палкоўнік міліцыі з Гомеля Фёдар Казак. Загадчыца аднаго з дзіцячых садоў у Брагіне забрала сабе кансервы, ікру, дзіцячае харчаванне, навалачкі, прэціны, коўдры. Пры размеркаванні замежнай дапамогі раскраналі яе і ў Камарынскай бальніцы № 2. Вялікая доля гуманітарнай дапамогі асядае менавіта ў размеркавальнікаў, не даходзіць да канкрэтных людзей, якім яна так патрэбна.

Такія ж агідная гісторыя здарылася і ў сталічнай школе-інтэрнаце № 7 у Мінску, дзе атрымалі харчаванне для дзяцей-сірот з Германіі. Работніцы сталавай В. Шарамет і А. Барысевіч вырашылі «падзяліцца» гуманітарнай дапамогай з дзецьмі, якіх і так пакрыўдзіў лёс.

А дабрачынны груз, які адправілі з Германіі ў Гомель муж і жонка Ціль і Раната Прале, наогул не трапіў таму, каму быў прызначаны.

Людзей, нячыстых на руку, як гэта ні сорамна, не меншае. Нават гуманітарная дапамога, што размеркаваецца праз касцёлы, трапляе не да слабых і знямоглых, а да моцных і здаровых дзецюкоў. Г. Астроўскі, які быў сведкам размеркавання дапамогі ў Францысканскім касцёле ў Гродне, паведамляе ў «Рэспубліцы»: «У чарзе ледзь не ўзнікла бойка. Старэнькім бабулькам, інвалідам тут не было чаго рабіць. Пасылкі атрымлівалі добра апранутыя, здаровыя мужыкі, якія потым ад'язджалі на ўласных аўтамабільях».

Другі раз выпадкова аказаўся на раздачы пасылак і зноў дужэйшыя лезлі наперад. Убачыў сярод іх знаёмыя па першаму разу твары».

Усё большага розгаласы ў сродках масавай інфармацыі набірае фонд «Дзецям Чарнобыля», які ўзначальвае народны дэпутат Беларусі Геннадзь Грушавы. Падамо толькі выказванне старшыні Баварскага дабрачыннага таварыства «Дзецям Чарнобыля» Зрыха Заўэра. «Германія актыўна адгукнулася на заклік Грушавога аб дапамозе», — гаворыць Э. Заўэр. — Разам з тым ужо самыя першыя дэлавыя кантакты з ім выявілі лёгкасць і павярхоўнасць меркаванняў і ўяўленняў гэтага чалавека... Па-першае, у дзейнасці фонду Грушавога не адчуваецца канкрэтнай праграмы дзеянняў. Па-другое, кіраўнік беларускай арганізацыі ніколі не абцяжарваў сябе вядзеннем строгага бухгалтарскага ўліку паступлення і расходвання грашовых сродкаў. Па-трэцяе, яго словы часцей разыходзіліся са справай. Па-чацвёртае, нямецкі бок неаднойчы сутыкаўся з фактамі адкрытай няпраўды і наўмыснага падману.

Дзіўным выглядае імкненне Грушавога да самарэкламы за мяжой, яго імкненне паказаць сябе ледзь ці не галоўным у Беларусі знаўцам чарнобыльскіх праблем... Пасля наведання Канады ў інтэрв'ю адной мясцовай газеце пан Грушавы проста заяўляе, што яго дачка хварэла ў выніку чарнобыльскай аварыі на лейкемію, таму ўдзел народнага дэпутата ў гуманітарным руху набывае асабліва сэнс. Але ж мне дакладна вядома, што дачка беларускага парламентарыя ніколі не хварэла на лейкемію, а цяпер знаходзіцца ў Берліне, вучыцца тут у адной з вышэйшых навучальных устаноў.

Э. Заўэр абвінавачвае Г. Грушавога ў карыслівых мэтах, а газета «Набат» патрабуе ад дэпутата даць ясны адказ: на што пайшлі тыя 8 тысяч долараў, якія перадалі яму беларусы Кліўленда і Саўт-Рывера.

Сорамна перад светам, што зладзства, абіранне бліжняга свайго стала ў нас невылечнай заразай. В. КРАСЛАЎСКІ.

КРЫМІНАЛЬНАЯ ХРОНІКА ВЫХАДНОГА ДНЯ

(Працяг. Пачатак на 1-й стар.)

бой твая маці стаяла?» Мы вельмі скрупулёзна адносімся да гэтай дэяльнай міліцэйскай работы...

Вы гаворыце, што ў друку і г. д. міліцыя абвінавачваецца сёння ў бяздзейнасці, карупцыі. Дайце нам факты, а не агулам, па кожнаму дакладна разбяромся. Безумоўна, розныя людзі прыходзяць працаваць у міліцыю: каго адно форма і ўлада вабіць, некаму хочацца кулакі пачасаць, брудныя намеры і мэты мае. І мы іх чысцім, як нешта выяўляем: подламу няма месца ў праваахове. За парушэнне на службе мы пакараем у мінулым годзе 452 гарадскіх міліцыянераў. За неабгрунтаваны адказ ва ўзбуджэнні крымінальнай справы, незаконнае ўстанаўленне адміністрацыйнага нагляду, нават згвалтаванне (быў такі выпадак з боку маладога міліцыянера).

10.20—13.20. На старасць не скуль, дык нарасць.

З паведамленняў, толькі што прынятых дзяжурным, адно насіла характар надзвычайнасці. Урач хуткай дапамогі, выкліканы да хворай, паведаміў аб яе магчымай гвалтоўнай смерці.

Праз 10 хвілін намеснік начальніка Заводскага райаддзела міліцыі маёр Леанід Шчарбакоў, старшы оперупаўнаважаны капітан Віктар Сляпнёў і я ўжо заходзілі ва ўказаную кватэру на Партызанскім праспекце. З дзвярэй у твар пахнула запущеннем: зашмалцаваныя палавікі, шпалеры начыста выцівілі. Гаротная старасць, відаць, аджывала свой век, з цяжкасцю адлічваючы крокі з кутка ў куток, каб тысячны раз глянуць праз нямытыя шыбы на свет божы. Лі пакутніцы, сямідзесяцігадовай грамадзянкі П., высахлай, з кровападцёкамі на твары, сядзеў стары гаспадар, сам жа інвалід вайны. Сын, які жыў асобна, прыехаў адведаць маці і знайшоў яе мёртвай. Старая шэсць гадоў ляжала паралізаваная.

За паўгадзіны міліцыя сабрала паказанні сведкаў. У хуткім часе на тралейбусе прыехаў следчы па асоба важных справах УУС і эксперт з фотаапаратам, якому час быў у рамонт. За крэслам знайшлі паламаную, без верху, кульбаку. На ўсе пытанні дзядуля энергаваным голасам паўтараў: «Уставала з ложка, падала, пабілася». — «Як уставала, калі была паралізаваная?» — «Уставала і падала».

Гадыны праз тры дачакаліся судмедэксперта і следчага пракуратуры. Зона ўвагі першага — некалькі раёнаў, другога — увесь горад. А ў гэты дзень у Мінску здарылася некалькі смярцей, таму і прыпазіліся.

Суседзі нічога падазронага не чулі. Гаспадар выпіваў мала, кватэру не пакідаў, не было сілы. Ён бажыўся, што нікога чужога ў хаце не было. Дадатковы агляд месца верагоднага забойства даў важны доказ: адламаную і выкінутую на вуліцу частку кульбакі...

Самахоць напрошвалася версія: стогны жонкі і ўласная немач абвастралі нервы былога партызана да параксізму і, калі чарговы раз жонка ўпала з ложка, не вытрымаў. Не памятаючы, што робіць, узяў кульбаку...

А я вярнуўся ў райаддзел. Падзеі разгортваліся сваім шляхам. Сярод іншых наступілі дзве заявы. У аддзеле рэанімацыі 10-й бальніцы ў доктара ўкралі куртку. Ізноў ніхто чужы не заходзіў і ніякім чынам не мог зайсці: доступ у рэанімацыю мае выключна медперсонал.

Дзелавы чалавек на пятнаццаць хвілін прыпаркаваў аўта-

мабіль насупраць універмага «Беларусь». Вяртаецца — машыну абакралі.

Радок статыстыкі: у 1991-м у Мінску зарэгістравана 13 097 агульных злачынстваў, што па тэмпах росту складае 7,9 працэнта.

13.20—20.00 Аўтапатруль.

Прысутнічаем на інструктажы нарадаў патрульна-паставой службы. Паўсотні маладых вартаўнікоў парадку ў стане выканаць любое заданне (першы здымак зверху). Ужо знаёмы нам маёр Шчарбакоў падкрэслівае: галоўная ўвага — аддзелам магазінаў, дзе прадаецца алкаголь. Будзе многа п'яных. Вялікая чарга — спрыяльнае асяроддзе для злодзея. Пакупніку прыходзіцца трымаць у руцэ пук грошай, талоны, купоны, візітку. Пакуль блытаецца ў паперах, злодзеі вырве грошы — і дзёру! «Вы маеце гумавыя дубінкі, «Чаромху», аб'ектыўна, у межах разумнага ўжывайце гэтыя сродкі. Людзі наракаюць: часам перагінаем мы тут палку», — накізваў маёр падначаленым.

В. С. Прафесія міліцыянера не надта прэстыжная, хоць і патрэбная. Асенізатаў таксама патрэбен... У асноўным да нас ідуць людзі з вёскі. Не ўсе з іх падрыхтаваны як след выконваць высякародныя абавязкі. Пераважная большасць міліцыянераў па нацыянальнасці беларусы. Бясспрэчна, суверэнная дзяржава павінна мець разам з іншымі атрыбутамі дзяржаўнасці і сваю нацыянальную гордаць — міліцыю. Мы ва Упраўленні зладзілі курсы беларускай мовы. Многія ёю і без таго добра валодаюць. Ды я не думаю, што сам па сабе пераход, скажам, справаводства на беларускую мову адразу дапаможа больш эфектыўна раскрываць злачынствы. Ці ведаеце вы, што крымінальны кодэкс, якім мы карыстаемся, не мяняўся з 61-га года? Наша заканадаўства па многіх параметрах безнадзейна састарэла!

Разам з патрульным нарадам, дзе старшым Мікалай Лучанок, вызаджаем на маршрут. Праёду кажуць: гара з гарой не сыдуцца, а п'яны з міліцыяй зб'юць. Вылазяць, як грыбы пасля дажджу. Патрульныя рэагуюць на іх, як магніт на жалеза. П'яны ёсць мішэнь для зламысніка, тлумачаць; абабраць такога да ніткі прасцей простага.

Завязваю гаворку наконт Закона аб міліцыі, які ўступіў у сілу роўна год назад. Упершыню ў гісторыі дзяржавы прыняты асобны, канкрэтны, дэталёвы закон, які дазваляе міліцыянеру пры неабходнасці выкарыстоўваць і зброю. Як ставіцца мае суразмоўнікі да такіх новаўвядзенняў беларускага парламента? Ці даводзілася «агалаць ствол»?

Стралялі. Пакуль што ў вятра.

Радок статыстыкі: у 1991 годзе работнікі праваахоўных органаў Мінска 80 разоў скарыстоўвалі зброю. Ва ўсіх выпадках прызнана правамернасць яе прымянення.

А закон на самай справе быў бы дзейсным, каб выконваўся. Для прыкладу: супроцоўнік міліцыі мае права на 50-працэнтную скідку пры аплаце кватэры і камунальных паслуг. Дык у дачыненні кватэры Закон дзейнічае, а паслуг — не. Заробак міліцыянера трохі перасягае дзве тысячы. Гэта ў сярэднім больш, чым у настаўніка і менш, чым у рэбачага. І наогул, калі паслухаць патрульных, немаведама якія адносіны да міліцыі: ні формы, ні запчастак для машыны, ні сучаснага абсталявання. Маўляў, «мент» усё вытрымае...

«А хто з насельніцтва вам

больш за ўсё дасаляе?» — «Тыя, хто раней судзіўся, і падлеткі. Няма дзе моладзі адпачыць, талкова вольны час прывесці».

Радок статыстыкі: на 20 тысяч жыхароў мікрараёнаў Ангарская-3 і 4 з месцаў культурнага адпачынку прыходзіцца 1 відэасалон. Злачыннасць сярод непаўналетніх па Мінску: 1990 год — 1 090, 1991-шы — 1 307 выпадкаў.

В. С. Вось зводка здарэнняў за дзень. У асноўным — злачынствы, якія зрабілі падлеткі. А гэты ж наша будучыня, гэты тыя людзі, хто павінен заняць маё і ваша крэсла. А паглядзіце, хто сядзіць у кааператывных кіёсках, хто гандлюе кветкамі і парнаграфічнымі газетамі.

Найбольш гарачай, ужо распаленай кропкай на маршруце з'явіўся універсам на вуліцы Несцерава. Натоп пагражаў вынесці на сабе абабітыя бляхай дзверы штучнага аддзела. Тут табе, пралетарый, і Масленіца, тут і Юр'еў дзень (другі здымак зверху). Прысутны на самым лобным месцы мікрараёна люд сустрэў хлопцаў з дубінкамі воклічамі адабрэння. Імгненна разляцеліся па баках несвядомыя і нахабныя, хто бессаромна наважыўся выкупіць гарэлку, не прастаяўшы палову дня ў чарзе. Праўда, дваіх прыцеляў, якім мора ўжо з усходу сонца было па калена, давалося ўтаймоўваць сілай. (Трэці і чацвёрты здымкі зверху). Наслухаў лёгка і спрытна заіхнулі ў машыну, і каб нека ўлагодзіць, разрадаць атмасферу, уставіў і я сваё: «Мужыкі, а вы з якога завода?» Імгненна ў адказ мне тыцнула пад нос здаравенная дуля з чорна-брудным пазногцем.

Выхопліваючы з цемры глыбокія лужыны, абрысы дамоў і нейкага насыпу, УАЗік прытармазіў на стаянцы аўтафургонаў. Ліхтар патрульнага асацыі ў прасторнай кабіне, побач з вадзіцелем, асунуты ад лішку страсцей і градусу твар маладой жанчыны, мяркую, прадстаўніцы самай старажытнай, а сёння дужа аўтарытэтай прафесіі.

Радок статыстыкі: у Мінску афіцыйна зарэгістравана 2 прастытуткі.

В. С. Прастытуцыя? Да гэтае пары ў законе няма такога крымінальна каральнага дзеяння, ёсць адміністрацыйнае. Ды і даказваць цяжка. Можна гаварыць адно аб маральных адносінах да гэтай з'явы.

Жанчына, па яе словах, знаходзілася ў заслужаным водпуску і зайшла пасядзець. «Утульна сядзім [першы здымак знізу]. А што, нельга? Яе калжанка з другой кабіны фізічна не магла прывесці такое алібі, лыка не вязала, хоць спрабавала схвацаць за фіранкай. З мэтай прафілактыкі гэту грамадзянку адвезлі ў медвыязвірэннік. Знакамітая ўстанова толькі пачала прымаць «пацыентаў». Адзін з іх моца ляўся, спяваў і падываў — усё адначасова, таму і быў прывязаны да ложка. Чацвёрта астатніх прыкмет незадавальнення не выказвалі, ляжалі ціха і роўненька. Дзень перад гэтым, як мне казалі, набралася пятнаццаць душ. Сённяшнім у тры з паловаю разы пашанцавала больш, чым заўтрашнім. Яны заплаціць за начлег у казённым доме 70 рублёў, а тыя — 250. Цэны растуць усюды...

Мая спадарожніца хоць і трапіла пад апеку ўрача, але і нас не абдыяляла ўвагай. «Вось вам за ўсё мае грахі» [другі здымак знізу]. Праз паўгадзіны наша крыўдзіцелька, мераючы вуліцу ўпонара, з ціхім мар-

[Заканчэнне на 4-й стар.]

БЕЛАРУСКАЯ ПРЫСУТНАСЦЬ У ЛАТВІІ

ХТО ПАКЛІЧА ДА ЗГОДЫ?

Гэта яшчэ нязвычайна вымаўляць, але нядаўнюю камандзіроўку ў Латвію прыходзіцца лічыць замежнай. Я наведваў суседнюю дзяржаву, хаця і па запрашэнні суайчыннікаў. Праўда, мытнікі ні на мяжы з Летувай, ні на мяжы з Латвіяй мяне не сустракалі. Затое ў Даўгаўпілсе на вакзале была поўная неспадзяванка: па даручэнні аднаго з арганізатараў канферэнцыі беларусаў Пятра Коўзеля мяне сустраў... ойча Вячаслаў — тамтэйшы грэка-каталіцкі святар.

Амаль праз 71 год з дня заснавання культурна-асветнага таварыства «Бацькаўшчына» ва ўсходняй частцы Латвіі — Латгаліі (25 сакавіка 1921 года) пад уплывам даўно створаных у Даўгаўпілсе нацыянальных суполак (польскай, літоўскай, украінскай і іншых) зарухаліся і беларусы. І нягледзячы на тое, што ў адрозненне ад іншых нацыянальных меншасцяў беларусы маюць выгоды статусу — яны спрадвек тут каронныя жыхары краю — з'яўдзіцца самавызначыцца ім дагэтуль не ўдавалася. Нада ж ужо ўеліся ў душу стрэмкі афіцыйнай выкаўкі «адзінага савецкага народа». У тым ідэалагічным парыве да зліцця нацыяў беларусы ішлі паперадзе, абломваючы свае галіны, вырываючы карэні, не прызнаючы тысячагадовую шырачэзную крону Існасці. Тут і віна наша, і бяда. Можам смела зараз вінаваціць сталіных, хрушчовых, мазуравых... Але ж і ў нас, і ў суседзях было тое самае: «калюмна вяртэбры» — скуп пазваночны. Як падумаеш зараз, то і ў мяне ён, згінаючыся, да нормы не заўсёды выпростваўся. Відаць, такая нам кара божая.

Выступаючы на канферэнцыі, я гаварыў, што сёння для адраджэння беларускасці не граба нічога прыдумаць. Варта павучыцца ў папярэднікаў, згадаўшы іх імёны, іх справы.

Да прыкладу, каб распачаць асветную справу, статут даваеннай «Бацькаўшчыны» згадзіліся падпісаць такія самаахварныя людзі з Дзвінска-Даўгаўпілса, як Я. Харлап, Я. Белі-

каў, М. Хмялеўскі, В. Васільева, П. Дзяменцеў, Я. Кастылюк, А. Чапля, М. Сасноўская... Дзякуючы гэтаму, таварыства было зарэгістравана, пачалася арганізацыя школ, настаўніцкіх курсаў, пры Міністэрстве асветы Латвіі быў адкрыты Беларускі адзел, праз які пачалося фінансаванне ўсёй культурна-асветнай работы.

Сёлета і красавіка спаўняецца 70 гадоў, як дзвінскія беларусы атрымалі дазвол на адкрыццё ў горадзе дзяржаўнай гімназіі. Ужо маю пісьмо ад выпускніцы — дачкі першага дырэктара гімназіі Івана Краскоўскага Людмілы Краскоўскай з Браціславы. Дачка наступнага дырэктара гімназіі Сяргея Сахарова — Ірына Вількель з Рыгі перадала многа здымкаў з жыцця гімназіі, маю матэрыялы аб дзейнасці гэтай навучальнай установы ад Соф'і Карнавухавай, Яўгеніі Васільевай з Даўгаўпілса. Цікавыя ўспаміны перадала мне ў свой час Эмілія Казак-Казакевіч з Індры. Хацеў бы мець звесткі пра выпускніцу гімназіі цудоўную паэтку Курганію Кветку — Валянціну Казлоўскую. Адно ведаю, што яна калісьці выехала з Латвіі на Беларусь, дзе стала лекаркай. Мо ў архіве Паўліны Мядзёлкі, былой выкладчыцы Дзвінскай гімназіі, знойдуцца дадатковыя матэрыялы?

Канферэнцыя беларусаў у Даўгаўпілсе, заснаваўшы сваё таварыства, выбрала Рату. Думаю, што суайчыннікам хопіць работы як для нацыянальнага адраджэння, так і для збліжэння з духоўнай культурай суграмадзян, у тым ліку з латгаліскай супольнасцю і, канешне ж, з латышамі. Вымагае самага цеснага супрацоўніцтва, напрыклад, такая балючая праблема, як абарона, захаванне і адраджэнне Заходняй Дзвіны, якую валодаюць тры дзяржавы — Расія, Беларусь, Латвія.

Летась я быў у Даўгаўпілсе ў складзе беларускай дэлегацыі на абмеркаванні праблем фармавання культурнага асяроддзя паабалал Дзвіны-

Даўгавы. Экалагі перш за ўсё чамусьці звяртаюць увагу на жывку, што выцякае з фермаў. Але ж пасля 1920 года, калі некалькі павеатаў былой Віцебскай губерні былі перададзены Масквою Латвіі, пачалі знікаць спрадвечныя найменні (напрыклад, мястэчка Пустыня златышызавана ў Робежнікі, не стала станцыі Бальбінова — ёсць Індра). Праўда, і мы забыліся, што раку Даўгаву называлі ракой Даўгою, а яе дэльта — гэта рыгва, або рыга.

Я не згодзен быў з прадстаўніком украінскага клуба «Дніпро», які на канферэнцыі сказаў, што яго землякі займаюцца не палітыкаю, а спевамі і вывучэннем мовы. Напачатку такая дзейнасць сапраўды патрэбная. Ды вось падумалася: а хто заўтра будзе абараняць у латвійскім парламенце інтарэсы 120 тысяч латвійскіх беларусаў? У даваеннай Латвіі было зарганізавана, напрыклад, «Таварыства беларусаў-выбаршчыкаў у Сойм, гарадскія і валасныя самаўрады». У праграме гэтага таварыства чытаю параграф трэці: «Беларуская меншасць спаўняе прадугледжаныя законам агульнаграмадскія абавязкі перад Латвійскай Дзяржавай. Латвійская Дзяржава і заканадаўства забяспечваюць належныя законам правы беларускае меншасці».

Вось так, толькі дэмакратычным шляхам пры дэмакратычнай уладзе можна ладзіць уласнае жыццё.

Даўгаўпілскім беларусам з карысцю можна ўзраца не толькі ў мацярык папярэднікаў — латгаліскай беларусаў, а і ў акаём-далягляд. У Рызе, да прыкладу, ужо амаль чатыры гады існуюць розныя беларускія згуртаванні. Пры Балта-славянскім таварыстве культурнага развіцця і супрацоўніцтва ў свой час узнік беларускі культурны цэнтр «Раніца», які распачаў работу па адраджэнні славянскага культурнага асяроддзя ва ўзаемадзейні і ўзаемаўзбагачэнні з нацыянальнай культурай латышскага народа. На нейкі дзень раней ці пазней узнікла ў Рызе Латвійскае таварыства беларускае культуры «Сьвітанак». Тады, памятаю, кіпелі страсці і ўзаемныя папрокі: каму хто служыць — Інтэрфронту ці Народнаму фронту? «Сьвітанак» вызначыў у статуте наступнае: «Сябар таварыства абавязаны ведаць беларускую мову і карыстацца ёю на ўсіх сходах і сустрэчах; у выпадку нявядання беларускай мовы ён павінен яе вывучыць у вызначаны тэрмін». «Сьвітанак» арганізацыйна ўваходзіць у АНКАЛ (Асацыяцыю нацыянальна-культурных аб'яднанняў Латвіі). Актыўстамі таварыства Сяргеем Кузняцовым, Вячнам Целешам, Аленай Міцкевіч і шэрагам іншых сяброў Рату праведзена канферэнцыя беларусаў (сумесна з «Раніцай»), адзначаны юбілей Ф. Скарыны, М. Багдановіча, наладжаны выстаўкі «Беларусы ў Латвіі», «Маю гонар» (сумесна з мастакамі Балты), сустрэчы з Уладзімірам Арловым, Валянцінам Грышчэвічам... Я прысутнічаў на занятках у будынку Малой Гільдыі, што ў Старой Рызе. Туды па нядзелях прыходзяць адна за адной дзве групы беларусыянт:

прыемна было глядзець, як пад наглядом Вячкі Целеша яны даводзяць свае націюрморты, прыгожа, зычна ўзгадваюць па-беларуску назвы месяцаў... А ў хуткім часе, калі знойдзеца настаўнік, будзе ў Малой Гільдыі працаваць і беларуская нядзельная школа. Дзяржава гатовая выдаць сродкі, толькі няма каму іх узяць. А ўсё тэму, што няма кансалідацыі, узаема-разумення. Напрыклад, фальклорны ансамбль «Надзея», якім кіруе Ніла Александровіч, ладзіць свята «Бела-

рускія Каляды». Той-сёй са «Сьвітанка» ігнаруе гэта, бо «Надзея» не на платформе таварыства. Было такое, што прадстаўнікі «Раніцы» і «Сьвітанка» стварылі каардынацыйны цэнтр «Бацькаўшчына», але да паразумення так і не дайшло. А такі каардынацыйны цэнтр у сённяшніх умовах для беларусаў Латвіі проста неабходны. Бо ўжо існуе тая ж «Надзея», суполка ТБМ імя Ф. Скарыны, Латвійскае аддзяленне мастакоў-беларусаў Балты, суполка Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў, у школе г. Тукума, у іншых мястэчках працуюць беларускія факультатывы, у рэшце рэшт стала жывуць у Латвіі паэты Станіслаў Валодзька, Андрэй Гуцаў, да гэтага часу піша вершы 95-гадовы Эдвард Вайвадзіш з-пад Індры...

На заканчэнне хачу нагадаць некалькі радкоў з пісьма, якое калісьці прыслала мне з Рыгі бібліяграф В. Пуцэ, знаёмычы мяне з дэталімі латышка-беларускага спаряднення: «Цікавы той факт, што на пахаванні Райніса (1929 год), праводзячы свайго сябра і абаронцу ў апошні шлях, беларусы апавяспілі суграмадзян з усёй Латвіі. Гэта быў першы і апошні раз, калі беларусы выйшлі на вуліцы Рыгі ў адзінай калоне».

З таго часу ідзе 63 год. Хто ж і калі зноў пакліча 120 тысяч латвійскіх беларусаў пад родны бел-чырвона-белы сцяг духоўнай Згоды і Еднасці?

Сяргей ПАНІЗЬНІК.

НА ЗДЫМКУ: вучанцы Дзвінскай беларускай гімназіі Марыя КАСПЯРОВІЧ і Антаніна МАЛАХОЎСКАЯ; настаўнікі і вучні Першай рыжскай асноўнай школы [вул. Маскава, 163].

КРИМИНАЛЬНАЯ ХРОНИКА ВЫХОДНОГО ДНЯ

[Заканчэнне. Пачатак на 1-й стар.]

мытаннем рухалася ў накірунку стаянкі аўтафургонаў...

20.00—22.00. Службу 02 тэрба ўдасканаліваць

А на Кабушкіна, 36, кіпела работа, спраўджваліся ранішнія прагнозы. Следчы Л. Казей здымаў паказанні з пацярпеўшага, у якога ў той жа чарзе, менавіта з рук, злчынец выхапіў грошы, 171 рубель. І калі іх уладальнік запярэчыў, то атрымаў удар кулаком у твар.

А тэлефон не змаўкаў, нёс і нёс трывогу, гора, звычайныя чалавечыя турботы. З Чыжоўкі (мікрарайон горада) патруль дакладваў: у лётным ву-

чылішчы, на дыскатэцы, наспявае бойка. Накіраваны дадатковыя наряды міліцыі і АМАНа... Каханка асуджанага дэпытвалася, ці можа прынесці яму перадачу, бо жонка не носіць... Пенсіянер прасіў даведацца, чаму яго сястра не здымае трубку тэлефона. Ехаць да яе ніблізка, а грошай на таксі няма... Злодзеі, скарыстаўшы адезд гаспадароў у вёску, залез у кватэру, выцягнуў дываны, забраў крышталь. Расследаванне ажыццяўляла група Леаніда Шчарбакова.

Радок статыстыкі: у 1991 годзе зафіксаваны 1 831 выпадак кватэрных крадзяжоў, што на 10 працэнтаў болей, чым у 1990-м.

В. С. Летась на аднаго следчага замест нормы 25—30 спраў, прыйшлося па 82, ні адно злчыства не спісваецца ў архіў, не адкладваецца. У мінулым годзе працэнт раскрыцця склаў 74. Ён самы высокі сярод усіх краін СНД.

Тут трэба і кропку паставіць, а я не магу вырашыць, паказу я крмінагеннае асяроддзе ці не? Што, стары інвалід, жрыцка каханая са стаянкі, рабацкі ў бясконцых чаргах, чыё жыццё ўціснута ў адвечныя трохкутнік — завод — вінагарэлачны аддзел — некалькі дзесяткаў квадратных метраў жалезабетоннай кватэры, і з'яўляюцца састаўляючымі элементамі «дна»? І самахоць

прыходжу да невясёлай высновы, што мяжа паміж сподам і здаровай часткай грамадства зрабілася надта рухомай, прэзрыстай, ледзьве ледзьве прыкметнай. І мы ўсё грамадой бездапаможна паглыбляемся ў прававую бязважкасць, беззаконне, дзе злчынца пачуваецца героем нашага часу, супермэман, а законапалухмяны грамадзянін — у яго на паблугушках.

Але на якой бы прыступцы сацыяльнай, інтэлектуальнай, матэрыяльнай лесавіцы мы ні стаялі, у хвіліну небяспекі ці бедства кідаемся да тэлефона і набіраем 02. Не руйнаваць гэтую службу трэба, а стаяць на ногі, удасканаліваць. І хацелася б, каб прынцып сіла-

вога ўздзеяння накіталт Коласава «Гэй, гарадавыя, даць яму ўпярод» не стаў законам паводзін чалавека ў міліцыйскай форме. А каб і роды прыняць умеў, ін'екцыю зрабіў, слабога абараніў.

Голюю помач парадаў, вопытам магі б аказаць у гэтым плане і замежныя суайчыннікі, хто выбраў кар'еру паліцэйскага. Такое супрацоўніцтва было б вельмі каштоўным. Таму мы з нецярпеннем чакаем водгукаў з-за мяжы.

Апошнія слова. Гаворачы аб «варанёнай сталі», я меў на ўвазе дыктафон.

Экспертыза паказала: пабоі, прычыненыя грамадзянцы П., прычынай смерці не з'явіліся.

З дыктафонам дзякурыў Кастусь ШАЛЯСТОВІЧ. З фотакамерай — Віктар СТАВЕР.

ЛЮБЛІНСКАЯ ВУНІЯ 1569 ГОДА

1569 год прынёс падканцлера Астафея Валовіча, як і ўвогуле ўсяму беларускаму народу, новыя, нябачаныя дагэтуль выправаванні і стаўся найбольш трагічным у айчынай гісторыі другой паловы XVI стагоддзя. Галоўная прычына таму — наступ маскоўскіх войскаў на беларускія землі ды іх чарговым спусташэнне.

Ратуючы Айчыну ад пагібелі, вялікакіяскі ўрад звярнуўся за помаччу да палякаў. Але тыя, абяцаючы дапамогу ў вайне з Маскоўшчынай, настойвалі на падпісанні вуніі, прычым на ўмовах, якія прапануюць яны. Як і пяць год назад, палякі дзеля ўласных карысных мэтай жадалі аслаблення і заняпаду беларускага гаспадарства, імкнучыся ажыццявіць сваю даўнюю мару: падпарадкаваць Княства Кароне. Дапамога з боку Польшчы магла каштаваць Беларусі волі і дзяржаўнасці. Вялікае Княства апынулася перад выбарам: альбо непазбежная пагібель ад Маскоўшчыны, альбо ганебная і цяжкая вунія з Польшчай. Іншага выйсця не было.

У гэтакіх варункх вунія з Польскім каралеўствам уяўлялася насельнікам Вялікага Княства ўсё ж такі меншай з дзвюх бедзай, бо пакідала нейкую надзею на выратаванне. Гэтая надзея грунтавалася, найперш, на гістарычным вопыце народа. Лёс усіх папярэдніх пагадненняў Княства з Каронаю, пачынаючы з часоў Ягайлы і Вітаўта, сведчыў акурат пра тое, што шэраг артыкулаў падпісанай вуніі на практыцы можна не выконваць, а пры больш спрыяльных умовах — і наогул разарваць яе.

10 студзеня 1569 года ў Любліне сабраўся агульны Вальны Сойм Вялікага Княства і Польшчы для абмеркавання прынцыпаў дзяржаўна-палітычнай вуніі. У склад вялікакіяскай дэлегацыі, апроч Астафея Валовіча, уваходзілі такія ўплывовыя асобы, як віленскі ваявода канцлер Мікалай Радзівіл Руды, жамойцкі староста Ян Хадкевіч, падскарбій Мікалай Норушэвіч.

Падчас Люблінскага Сойму яшчэ раз ва ўсёй паўнаце выявілася моц характару падканцлера Княства Астафея Валовіча, ягоны талент дзяржаўнага і палітычнага дзеяча, а гэтаксама сапраўднай мужнасці, глыбокая адданасць Айчыне ды шчырае ўслугаванне свайму народу.

Па прыездзе ў Люблін А. Валовіч, перад тым як павесці гутарку пра вунію з палякамі, сумесна з іншымі раднымі панамі Княства, некалькі разоў сустраўся з Жыгімонтам II Аўгустам, вырашыў шэраг неадкладных унутрыгаспадарчых праблемаў і дамогся ад яго зацверджання Статуту Вялікага Княства з новай рэдакцыяй павасобных артыкулаў. Падпісанне каралём і вялікім князем Статуту мела надзвычай важнае значэнне перад абмеркаваннем пытання аб вуніі. Гэта быў дадатковы козыр у руках Валовіча, які адразу заўважылі польскія сенатары. Таму, разглядаючы новы Статут Вялікага Княства на сваім паседжанні 22 студзеня 1569 года, яны адразу выступілі супроць многіх яго артыкулаў (III, 3, 6, 9), якія якраз баранілі незалежнасць беларускага гаспадарства.

У той жа час пад пільным наглядам падканцлера Валовіча дапрацоўваўся важнейшы дакумент, вынесены на абмеркаванне Люблінскага Сойму, — «Праект вуніі». Менавіта гэты гэты «Праект», у хуткім часе зачытаны на Сойме, як нішто іншае дазваляе зразумець погляд Астафея Валовіча дый

усіх іншых прадстаўнікоў беларускага гаспадарства, на характар стасункаў між Княствам і Каронаю ў будучыя часы і разуменне імі прынцыпаў дзяржаўна-палітычнай вуніі.

Падрыхтаваны ў вялікакіяскай Канцылярыі пад пільным наглядам Валовіча «Праект вуніі» ўключаў 15 артыкулаў і прадугледжваў наступныя ўмовы паяднання.

1) Польскае каралеўства і Вялікае Княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае ва ўсе часы сумесным галасаваннем і аднолькавай колькасцю дэпутатаў выбіраюць аднаго агульнага гаспадару — караля і вялікага князя. Пры гэтым яны ва

стытуцыі абавязкова замацоўваюцца пятачкамі Княства і Кароны, без чаго яны не маюць юрыдычнай моцы.

9) У Кароне і Княстве дазваляецца склікаць павасобныя Соймы для вырашэння прыватных праблемаў кожнай з дзяржаў.

10) У тым выпадку, калі кароль і вялікі князь ня можа ці не жадае збіраць асобны Вальны Сойм, то ўраднікі Княства і Кароны маюць права самастойна склікаць яго і абмеркаваць на ім свае справы, за выключэннем тых пытанняў, якія належыць кампетэнцыі агульнага Вальнага Сойму.

11) Ганаровыя званні і паса-

разам з Янам Хадкевічам меў працяглую размову з каралём. На наступны дзень, 22 студзеня, Астафей Валовіч, а з ім яшчэ некалькі прадстаўнікоў Вялікага Княства зноўку сустракаўся з Жыгімонтам II Аўгустам, але ўжо за зачыненымі дзвярыма. Напэўна, падканцлер шукаў шляхоў, каб скліць манарха на бок беларускага гаспадарства.

Некалькі тыдняў няспынных дыскусіяў, не звачаючы на расшчыпа дзеянні Астафея Валовіча ды Яна Хадкевіча, на жаль, скончыліся безвынікова. У канцы лютага 1569 года беларуская дэлегацыя ў знак пратэсту пакінула Люблін. Да

Іван САВЕРЧАНКА

АСТАФЕЙ ВАЛОВІЧ

ГІСТОРЫКА-БІАГРАФІЧНЫ НАРЫС

ўсім пазбягаюць таго, што магло б абразіць вышэйшую ўладу (мажстат) ды гонар абедзвюх дзяржаў.

2) Элекцыя (абранне манарха) павінна праходзіць на сумежжы Кароны з Княствам, каб палякам і літвінам было аднолькава зручна прыязджаць туды для ўдзелу ў акце абрання. Той, хто падчас гэтай элекцыі будзе абвешчаны каралём, абіраецца і вялікім князем. Пасля элекцыі паслы з Вялікага Княства паедуць у Польшчу на каранацыю, а з Польшчы — у Вялікае Княства, каб узвесці гаспадару на вялікае княжанне, захоўваючы ўсе старадаўнія цырымоніі — паднясенне мяча, узвядзенне на трон і г. д.

3) Каранацыя караля адбываецца ў Кракаве, а ўзвядзенне на вялікакіяскі прастол — у Вільні. У час каранацыі кароль прысягае ў тым, што будзе зберагаць у каралеўстве ўсе правы, вальнасці, ганаровыя званні і ўрады. Такую ж прысягу ён, як вялікі князь, прысягае і ў Вільні пры ўзвядзенні на трон.

4) Клятвы, дадзеныя гаспадаром Польскаму каралеўству і Вялікаму Княству, замацоўваюцца павасобку пятачкаю Кароны і пятачкаю Княства.

5) Пасля каранацыі ў Польшчы агульны гаспадар абавязаны на працягу трох бліжэйшых месяцаў прыехаць у Вільню для ўзыходжання на прастол Вялікага Княства. Да таго часу, покуль кароль не наведаецца ў Вільню, не прынясе прысягі і не будзе ўзвядзены на трон, ён не мае ўлады загадваць нешта гаспадарству.

6) Вялікае Княства і Польшча па ўзаемнай дамоўленасці будуць мець агульную абарону ад знешніх ворагаў.

7) Для вырашэння такіх пытанняў, як абранне караля і вялікага князя, абарона, распачыненне вайны і заключэнне міру, выпраўленне пасольстваў у чужыя краіны, памеры падаткаў, — склікаюцца агульныя Вальныя Соймы, у час якіх усё сумесна разглядаецца, і разам прымаюцца адзіныя рашэнні.

8) Агульныя Вальныя Соймы павінен склікаць кароль і вялікі князь, узгадняючы сваё рашэнне з урадам абедзвюх дзяржаў шляхам абвешці Грэматамі. Перад кожным Соймам, у адпаведнасці са Статутам, склікаюцца паятовыя соймакі для абрання дэпутатаў. Месца правядзення агульных Соймаў чаргуюцца: адзін раз у Польшчы, другі ў Вялікім Княстве. Усе Соймавыя Кан-

ды, існуючыя ў Вялікім Княстве, надалей ва ўсе часы павінны захоўвацца. Без страты значэння і гонару ў Княстве зберагаюцца ўрады маршалкаў, канцлераў, гетманаў і падскарбіяў.

12) Людзям польскага паходжання дазваляецца набываць нерухомую маёмасць у Вялікім Княстве і, наадварот, ураджэнцам Княства — у Польскім каралеўстве. Аднак забараняецца даставаць любыя ганаровыя званні і пасады — духоўныя і свецкія (земскія, прыворныя, судовыя). Яны ў межах Вялікага Княства ня могуць нікому давацца, апроч карэнных насельнікаў.

13) Усялякая манета ў абедзвюх краінах павінна быць аднолькавай і мець роўную вагу. Для справядлівасці і лепшага парадку ў фінансах адкрыць манетныя двары ў Польшчы і ў Вялікім Княстве. Пры гэтым на манецю беларускага гаспадарства павінен ставіць тытул вялікага князя, а не караля.

14) Межы між асобнымі землямі Вялікага Княства выпраўляюцца вялікакіяскімі камісарамі, а ў Польшчы — польскімі камісарамі. Агульныя межы між Каронаю і Княствам удакладняе галоўная камісія, створаная каралём і вялікім князем. Спрэчныя пытанні вырашаюцца праз суд.

15) Кароль і польскія паны перад падпісаннем вуніі даюць клятву, што ніколі ня будуць патрабаваць ад Вялікага Княства экзэкуцыі, г. зн. перадачы Польшчы каралеўскіх палацаў і зямель, што знаходзіцца на абшарах Княства. У тым жа разе, калі нейкі Сойм запатрабуе ад Княства выканання экзэкуцыяў, то літвіны маюць поўнае права адхіліць гэты патрабаванне. Калі гэты артыкул будзе парушаны шляхам хітрасці ці падману, то Вялікае Княства вызваляе сябе ад абавязкаў, прынятых у сувязі з вуніяй.

Прапанаваны «Праект вуніі», што прадугледжваў пераважна вайскове-палітычны хэўрус дзвюх дзяржаў пры захаванні іх роўнасці і свабод, быў вяржэ саўстрыя польскімі магнатамі і шляхтай. Яны прапанавалі свае ўмовы вуніі, дамагаючыся поўнай інкарпарацыі беларускага гаспадарства ў склад Польшчы.

Літаральна вакол кожнага пункта «Праекта вуніі» разгарэліся вострыя дыскусіі, падчас якіх Астафей Валовіч апантана бараніў сваю канцэпцыю аб'яднання дзяржаў. 21 студзеня 1569 года падканцлер

першага сакавіка там засталася толькі некалькі чалавек. Падканцлер Княства таксама застаўся ў Любліне.

Ад'езд вялікакіяскай прадстаўнікоў з Сойму здзеў палякаў за жывое. Абураны няўдачай, яны пачалі тузаць караля, патрабуючы ад яго неадкладнага пакерання Вялікага Княства, з чым манарх мусіў пагадзіцца. Першага сакавіка 1569 года Жыгімонт II Аўгуст падпісаў Універсал аб адарванні Вальны і Падляшша ад беларускага гаспадарства і далучэнні іх да Кароны. Захоп Польскім каралеўствам багатых паўднёвых памесцяў Княства, дэрэчы, са згоды многіх украінскіх феодалаў, стаўся для беларускага гаспадарства, і так змуджанага ў вайне з Маскоўшчынай, ударам пад самае сэрца.

У адказ на вераломны ўчынак палякаў беларускія радныя паны, у тым ліку і непасрэдна падканцлер Астафей Валовіч, паслалі ва ўсе паветы свае лісты, заклікаючы шляхту рыхтавацца да вайны з Каронаю (Дневник Люблінскага Сейма 1569 года. Спб., 1869. С. 187, 253, 257).

Падканцлера надта абурала і тое, што ягоныя маенткі — Ламазы, Воін і Кадынец, якія знаходзіліся на Берасцейшчыне, на ўзмежжы з Падляшшам, палякі без усялякіх на тое падставаў аднеслі да Падляшша і аб'явілі сваёю ўласнасцю. На самай справе гэтыя землі яшчэ з часоў Казіміра Ягайлавіча належалі Берасцейскаму староству. Валовіч набыў іх недзе ў 1565 годзе. У 1568-м Ламазы за ягоным хаданіцтвам атрымалі нават свой герб і магдэбургію. Цяпер жа палякі паставілі Астафея Валовіча перад выбарам: альбо назаўсёды развітацца з імі, альбо прынесці прысягу на вернасць Кароне ды ў наступныя гады плаціць падатак з іх не ў вялікакіяскую, а ў польскую скарбонку.

Дзевятага сакавіка 1569 года, пасля таго як Кароне прысягнулі некалькі падрыхціх паноў, палякі звярнуліся да караля з патрабаваннем, каб ён прымусіў гэтаксама і Валовіча, як уладальніка дзяржаўнага, што знаходзіліся нібыта на Падляшшы, прынесці прысягу Польскаму каралеўству. Асабліва шчыраваў пан Мікалай Сянецкі, холмскі ваявода, называючы падканцлера галоўным віноўнікам разарвання вуніі.

Жыгімонт II Аўгуст, параіўшыся з сенатарамі, прыняў

усё-такі рашэнне вызваліць Астафея Валовіча ад прысягі. Аднак ён пагадзіўся з тым, што падканцлер Княства павінен уносіць падаткі за карыстанне Ламазамі, Кадынцом і Воінам у казну Польскага каралеўства. Сваё кампраміснае рашэнне манарх абгрунтаваў існуючым у Польшчы звачаем, паводле якога шляхта, атрымаваючы новыя землі, не прыносіць каралю нейкай дадатковай прысягі. Частка польскіх паслоў, аднак, адчуваючы сілу, не жадала адступаць ад свайго. Пасольскі маршалак Чарнікоўскі, напрыклад, звяртаючыся да караля, сцвярджаў:

«Прыгадайце, Ваша Міласць, калі да каралеўства пераходзілі Пруская зямля і Мазавецкае княства, то ўсе афіцыйныя асобы: саноўнікі, дзяржаўцы, шляхта, а таксама гарады — тады прысягалі, хоць аніякага сумніву ў іхняй вернасці не існавала. А пан Астафей — галоўны віноўнік разарвання вуніі. Ён частку паслоў выправіў адсюль, а тым, што па сваёй волі засталіся тут, пагражае. І гэтая агідная (suspecta) асоба ня хоча прысягаць! Божа барані! Ды й хто ж яго ведае, куды ён будзе ўносіць падаткі — у княскую ці ў каралеўскую скарбонку? Нельга нам адступаць ад свайго рашэння, бо гэта абразіць тых, хто ўжо прынёс прысягу» (Дневник... С. 173). Ваяўнічы пан Сянецкі паўтараў услед за Чарнікоўскім: «Сапраўды, нядобрый быў бы прыклад, калі б за падазраенне належала апраўдацца. Але тут іншы выпадак: на працягу паўтараста гадоў нашыя продкі пераконваліся, што літвіны не жадаюць вуніі з намі. Мы зараз гэта цудоўна бачым. Асабліва супрацівіцца пан Астафей — відавочны вораг каралеўства. І калі ён не прынесе прысягі, то ад гэтага будзе вялікая шкода» (Дневник... С. 173 — 174).

Ад імя польскіх паслоў Рафаіл Ляшчынскі, радзееўскі староста, таксама папярэдзтваў караля і сенатараў, каб яны не саступалі падканцлеру. Усяляк абражаючы Валовіча, радзееўскі староста між тым указаў, што падканцлер мае вялікі аўтарытэт сярод шляхты Вялікага Княства. «Калі пан Астафей не прысягне, — гаварыў Ляшчынскі, — дык і іншыя ня прыйдуча сюды. А як ён да сёння клятаў, то знікне надоба пасылаць за астатнімі: усе яны будуць тутакж, бо глядзяць і раўняюцца на яго. Тады й Падляшша лягчэй адваоем, бо ўся Літва пойдзе за ім» (Дневник... С. 174).

Пасля палымянай прамовы Рафаіла Ляшчынскага шэраг польскіх паноў, што яшчэ вагаліся, пагадзіліся з тым, каб Валовіч сапраўды прынесіў прысягу на вернасць Кароне. Аб гэтым сведчыць прмова пана Асалінскага, які так падсумаваў дыскусію: «Міласцівыя панове! Я бачу слушнасць аргументаў паслоў за тое, каб Астафей даваў клятву. Паслы, пера-першае, правільна ўказваюць на прыклад Прускага і Мазавецкага княстваў, насельнікі якіх наогул усе прысягалі. Па-другое, яны звяртаюць увагу на вінаватасць Астафея ў разарванні вуніі. Па гэтых прычынах аніак не дапушчальна, каб ён не прысягаў. Ён трывае аграмадныя польскія дзяржавы, і няўжо ён будзе ворагам Кароны? Калі да нас далучыліся і прынеслі прысягу тыя, што зусім не падазраваліся ў вяржасці да нас, дык тым больш Астафей мусіць прысягнуць, бо ён сапраўдны наш вораг. Усе мы выдатна ведаем: ён — зацятый праціўнік (contrarius) вуніі. Таму мы павінныя альбо абвергнуць паслоў паважнымі аргументамі, альбо пагадзіцца з імі. Я, асабіста, цалкам згодны з пасламі» (Дневник... С. 174).

(Працяг будзе).

ПЕРШЫЯ КРОКІ КОЛАСАЗНАЎСТВА НА ЗАХАДЗЕ

ЯГО ТАЛЕНТ НАЛЕЖЫЦЬ СВЕТУ

У ёй у раздзеле «Навейшая беларуская літаратура» Я. Коласу прысвячаўся асобны нарыс «Канстанцін Міцкевіч». Гэта быў для свайго часу самы поўны і кампетэнтны разгляд творчасці пісьменніка не толькі на Захадзе, але і ў самой Беларусі. У ім вучоны звярнуў увагу на сацыяльную накіраванасць паэзіі Коласа, адзначыў жанравую і тэматычную разнастайнасць яго твораў, паказаў багацце творчай натуры, рознабаковасць таленту пісьменніка. Глыбока і высокакваліфікавана прааналізавана паэма «Сымон-музыка», прагучала высокая ацэнка Коласа-празаіка, асабліва яго алегарычных апавяданняў, якія склалі паэзію знамянальнай «Казкі жыцця».

І ў пазнейшы час італьянская славістыка не траціць цікавасці да беларускай праблематыкі. Так, у 1926 годзе ў часопісе «Усходняя Еўропа» П. Аўрэліо апублікаваў вялікі аглядны артыкул «Савецкая Беларусь», дзе пры разглядзе сучаснай беларускай літаратуры паказаў ролю і значэнне творчасці Коласа ў яе развіцці. Аднак найбольш характэрным у гэтых адносінах стаў артыкул Я. Ляцкага «Якуб Колас — паэт адраджальчы Беларусі», змешчаны ў «Часопісе славянскіх літаратур» (1927). Гэта адна з першых на Захадзе асобных публікацый пра Коласа. Артыкул атрымаў шырокі рэзананс. Нямецкі славіст Э. Гертэль адгукнуўся на яго рэцэнзіяй у «Штогодніку па культуры і гісторыі славян» (1928).

Як вынікае з артыкула, Я. Ляцкі лічыць, што сярэд творцаў беларускага прыгожага пісьменства, якое зараз перажывае перыяд росквіту, Коласу належыць адно з першых месцаў. Аднак самае важнае, на што ён звяртае ўвагу чытача, — гэта цесная сувязь творчасці паэта з жыццём свайго народа. Таму мова і стыль яго паэзіі наскрозь праніжаны народнасцю, а светаадчуванне — настроймі беларускай прыроды. На аснове аналізу твораў паэта італьянскі славіст робіць вывад, што ў паэзіі Коласа знайшлі своеасаблівае спалучэнне ідэальных рысы адлюстравання акаляючага свету і палітычны энтузіязм, скіраваны на вызваленне роднага краю. Аднак побач з імі ў творчасці пісьменніка знайшоў адбітак і трывожны неспакой за няпэўную будучыню любімай старонкі, асабліва ў вершы «Цені-страхі». У канцы артыкула гучыць перакананне, што Колас яшчэ далёка не вычарпаў сваіх пісьменніцкіх маглівасцяў і што над яго творчым «я» заўсёды будзе ззяць сонца ягонай бацькаўшчыны. Важным было і тое, што ў артыкуле Я. Ляцкі змясціў у перакладзе на італьянскую мову ўрывкі з паэмаў Коласа «Новая зямля» і «Сымон-музыка», а гэта азначала, што італьянскі чытач мог даведацца з артыкула не толькі пра ацэнку творчасці пісьменніка, але і адчуць водар коласавы паэзіі ў яе лепшых узорах.

У другой палове 20-х гадоў у Францыі пашыраецца знаёмства з Беларуссю і яе культурай. З імем Коласа звязаны там некалькі публікацый: адна з іх — вялікі артыкул М. Рэнэ «Беларусь», змешчаны ў часопісе «Свет славян» (1929), дзе разгледжана развіццё новай беларускай літаратуры, у кантэксце якой асвятлялася роля яе вядучых пісьменнікаў Я. Коласа і Я. Купалы. Аднак

больш шырокае асвятленне творчасці Я. Коласа атрымала ў кнізе дацэнта Парыжскага ўніверсітэта Р. Мартэля «Беларусь. Нарысы па гісторыі, геаграфіі, палітыцы і эканоміцы» (1929). Колас паказаны там як адзін з буйнейшых прадстаўнікоў беларускага адраджэння, як пісьменнік, пад уплывам якога ішло фарміраванне новай беларускай літаратуры.

Звесткі пра Беларусь паступова пранікаюць і ў Скандынаўскія краіны. Рэдакцыя ютэ-боргскай газеты «Паўднёвы шведскі кур'ер» (1926) адзіна са сваіх нумароў поўнасцю прысвяціла нашай рэспубліцы. На яе старонках змешчана серыя артыкулаў пра наш край — «Сем гадоў Савецкай Беларусі», «Асвета ў БССР», «Сялянскі ўніверсітэт», «Культура Беларусі» і інш. Менавіта ў апошнім з іх адбылося знаёмства шведскага чытача з беларускім пісьменнікам Я. Коласам. У другой шведскай газеце «Паведамленні з Обу» (1938) значна пазней убачыў свет артыкул А. Б. Каліэндэра «Баларусы, найменш вядомы народ Еўропы», дзе вялася гаворка пра гісторыю і культуру нашага народа, у тым ліку і творчасць яго лепшых пісьменнікаў Я. Коласа і Я. Купалы.

Цікавае да творчасці Я. Коласа праявіў і варшаўскі часопіс «Нацыя», што выдаваўся на англійскай мове. У ім у 1927 годзе з'явілася значная публікацыя «20-я гадына беларускага паэта Якуба Коласа (К. Міцкевіча)», у якой прасочваўся дваццацігадовы творчы шлях пісьменніка, раскрываўся яго важкі ўклад у развіццё роднай літаратуры, у духоўнае жыццё свайго народа.

Аднак, безумоўна, самая большая колькасць матэрыялаў, звязаных з творчасцю Я. Коласа, апублікавана ў гэты час у Германіі. Справу знаёмства з беларускай культурай распачалі там грамадска-палітычныя выданні, такія, як берлінскі штотыднёвік «Рабочая ілюстраваная газета», часопіс «Новая Расія» і інш. У апошнім з іх неаднаразова змяшчаліся артыкулы пра беларускую літаратуру. Найбольш заўважнымі сярод іх сталі «Маладая беларуская літаратура» (1929), «Культурнае будаўніцтва ў БССР» (1929) Ц. Гартнага «Беларуская літаратура» (1929) М. Пятуховіча і інш., у якіх даволі прыкметны адбітак знайшла і творчасць Я. Коласа. Але больш шырока ўваходзіла яна ў літаратурнае жыццё Германіі праз нямецкія славістычныя часопісы, асабліва «Славянскі агляд», «Часопіс па славянскай філалогіі», «Штотыднёвік па гісторыі і культуры славян» і інш., дзякуючы артыкулам і рэцэнзіям Я. Карскага, А. Луцкевіча, У. Самойлы, Г. Віршубскага і інш. З іх асабліва хацелася б вылучыць рэцэнзіі на зборнік «Этапы развіцця беларускай літаратуры» (1928) Г. Віршубскага на кнігі М. Пятуховіча «Нарысы гісторыі беларускай літаратуры» (1929) Я. Карскага, І. Свяціцкага «Роскаіт культурна-нацыянальнага жыцця Усходняй Беларусі» (1929) У. Самойлы, артыкул П. Растаргуева «Даследаванні па беларускаму мовазнаўству ў 1917—1927 гадах» (1930), дзе ў раздзеле «Сучасная беларуская літаратурная мова» разглядалася публікацыя П. Бузука «Мова і правапіс твораў Якуба Коласа» і шмат іншых.

Вядома, знаёмства з творчасцю Я. Коласа адбывалася тады не толькі праз артыкулы і рэцэнзіі. Так, у 1927 годзе ў Германіі Е. Кальмер выдае «Еўрапейскую лірыку сучаснасці.

1900—1925» (1927) з перакладамі вершаў Я. Купалы, М. Багдановіча, З. Бядулі, у тым ліку і Я. Коласа «Восень у гаі», «Тая ж самая даль». Гэта быў першы выпадак уключэння ў еўрапейскую анталогію твораў беларускіх паэтаў. І хай сабе няпоўна і не ў найбольш характэрных узорах прыходзіла беларуская паэзія да заходне-еўрапейскага чытача, але сам факт знаёмства з ёю меў вялікае значэнне.

Паўна, папулярызаваная творчасці Я. Коласа за мяжой у значнай ступені спрыялі ўсеагульнаму часопісу і выдавецтву, што публікавалі матэрыялы на замежных мовах. Сярод іх у першую чаргу хацелася б вылучыць «Бюлетэн ВОКС» (Усеагульнага таварыства культурнай сувязі з замежжам), які выдаваўся на важнейшых мовах свету: англійскай, французскай, іспанскай і інш. На яго старонках у артыкулах «Сучасная беларуская літаратура» (1927), «Культурнае будаўніцтва ў Беларусі» (1929), «Беларуская паэзія» (1929) і асабліва ў такіх, як «Беларускія паэты» (1927), «Беларускія паэты Янка Купала, Якуб Колас, Цішка Гартны» (1929) ды «Беларуская літаратура» (1929) пры разглядзе літаратурнага працэсу ў рэспубліцы вялікая ўвага звярталася на творчасць Я. Купалы і Я. Коласа. Апошні паказваўся чытачу як таленавіты пісьменнік, адданы патрыёт сваёй бацькаўшчыны, шчыры выразнік настрою шырокіх сялянскіх мас краю. Яму побач з Купалам надавалася выключная роля ў адраджэнні беларускага прыгожага пісьменства, яго станаўленні і развіцці. Асобнае месца ў літаратурным працэсе 20-х гадоў належала паэмам Я. Коласа «Новая зямля» і «Сымон-музыка», як вяршыням не толькі ўласнай творчасці паэта, але і вышэйшым праяўленням духоўнага жыцця народа. Першая з іх называлася «кадысэй беларускай літаратуры», бо менавіта ў ёй знайшло адбітак усё жыццё беларускага сялянина ад калыскі да магілы. Аднак паступова становілася заўважным, што пры разглядзе творчасці Я. Коласа ў аналіз яго ўсё больш і больш пранікалі вульгарызатарскія ацэнкі. І хай яшчэ не наступілі жорсткія часы сталіншчыны, аднак іх дыханне адчувалася ўжо ў канцы 20-х гадоў.

1929 год стаў апошнім годам інтэнсіўнага друкавання беларускіх матэрыялаў на Захадзе. Наступленне сталіншчыны ў СССР, прыход да ўлады Гітлера ў Германіі вельмі шkodна адбіліся на публікацыі беларускіх матэрыялаў за мяжой, а заключэнне пагаднення СССР з фашысцкай Германіяй (1939) канчаткова падавала давер прагрэсіўнай інтэлігенцыі да Савецкага Саюза. Усё гэта прывяло да неперапраўнага страт у папулярызаванай беларускай літаратуры на Захадзе, у тым ліку і творчасці Я. Коласа. Толькі невялікі ручаёк інфармацыі з Заходняй Беларусі (А. Луцкевіч, У. Самойла і інш.) і з Чэхаславакіі ды тое, што друкавалася замежнымі славістамі, насіла аб'ектыўны характар і мела пэўную каштоўнасць. Да такіх публікацый 30-х гадоў трэба ў першую чаргу аднесці артыкул «Маладая літаратура старадаўняга народа» (1931), змешчаны ў «Нарысах рускай гісторыі і літаратуры» вядомага італьянскага даследчыка славянскіх культур Эторэ Ло Гато, аўтара знамянальнай «Гісторыі рускай літаратуры» (т. 1-7, 1928-44). Творчасць Я. Коласа ў яго інтэр-

прэтацыі знайшла шчырае і аб'ектыўнае выяўленне.

Але, безумоўна, самым глыбокім і кампетэнтным, найбольш значным і аналітычным для свайго часу быў артыкул А. Луцкевіча «Беларуская літаратура ў мінулым і цяпер» (1931, «Штогоднік па культуры і гісторыі славян»). Ні адно з беларускіх даследаванняў таго часу не дала такога ўсебаковага і ґрунтоўнага, праўдзіванага і бескампраміснага разгляду творчасці Я. Коласа, як артыкул А. Луцкевіча. Асабліва вылучаўся ён на фоне распаўсюджанай кампраметаванай, неаґрунтаванай нападкі, перагледу адносін да спадчыны пісьменніка. Не страціў ён сваёй значнасці і да сёння. Аб гэтым пераканаўча сведчыць той факт, што ў найбольш кампетэнтных выданнях Захаду артыкул А. Луцкевіча пастаянна прыводзіцца як адна з каштоўных крыніц па вывучэнню творчасці Я. Коласа.

Асобна стаіць вялікі аглядны артыкул П. Шайберта «Беларуская палітычная думка да 1919 года» (1938, «Емсбург»). Хаця з'явіўся ён у Германіі падчас фашысцкага рэжыму, аднак падобна да кнігі Е. Энгельгарта «Беларусь» не адлюстроўвае поглядаў яго ідэолагаў на славянскія землі як каланіяльную прастору, а славянскія народы як народы другарадных расы. У ім на аснове шматлікіх беларускіх крыніц паказаны працэс палітычнага адраджэння беларускай нацыі, які стаў вызначальным для імклівага развіцця беларускай літаратуры, дзе найважнейшая роля належала Я. Коласу і Я. Купале.

Аднак пасля 30-х гадоў у артыкулах, якія друкаваліся ў савецкіх выданнях і прызначаліся для замежнага чытача, разгляд творчасці Я. Коласа, ацэнка яго ўкладу ў родную літаратуру рэзка змяніліся. Яго дэмакратызм разглядаўся к праяўленне дробнабуржуазнай ідэалогіі, а нацыянальныя пачуцці як контррэвалюцыйны шавінізм. Яркім прыкладам такіх адносін да творчасці пісьменніка быў артыкул А. Сянькевіча «Беларуская літаратура» (1933, «ВОКС»), дзе творчасць Коласа разглядалася з вульгарна-сацыялагічных пазіцый як вяржак нацыяналістычнага. Тыповым жа ўзорам новых «падыходаў» да літаратуры стаў артыкул Я. Бранштэйна «Мастацкая літаратура Беларускай ССР», змешчаны ў спецыяльным нумары часопіса «ВОКС», поўнасцю прысвечанага «Літаратуры Савецкага Саюза» (1934). У ім у абразлівай форме даваўся вельмі агульны, наскрозь скажоны «агляд» новай беларускай літаратуры. Аналіз развіцця літаратуры, творчасці пісьменнікаў тут падмяняўся фальшывымі ацэнкамі, якія не адпавядалі ні стану літаратуры, ні сутнасці літаратурнага працэсу, ні рэальнаму ўкладу кожнага пісьменніка ў гэты працэс. Адраджэнне роднай літаратуры ў нашаніскі перыяд параўноўвалася з «ракацыйна-нацыяналістычным шэбашам ведзшым», падчас якога «шавіністычнае высакмер'е загнала літаратуру ў тупік нацыянальнага цемрашальства», прывяло да «поўнага растлення беларускай буржуазна-нацыяналістычнай культуры». На працягу ўсяго артыкула гучалі беспадстаўныя і абразлівыя абвінавачванні ў контррэвалюцыйным буржуазным нацыяналізме, да ліку якога былі далучаны Я. Колас і Я. Купала. І толькі ў канцы 20-х гадоў пад моцным уздзеяннем сацыялістычных пера-

ўтварэнняў яны звярнуліся да адлюстравання светлай савецкай рэчаіснасці. Пэўна сярод гэтага абразлівага і наскрозь хлуслівага слоўнага смецця і бруду нельга знайсці і намёку на глыбокі, праўдзівы і аналітычны разгляд творчасці Я. Коласа.

Да артыкулаў «ВОКС» прымыкалі па сваёй ідэяльнай накіраванасці публікацыі іншых замежных выданняў СССР. Так, у адным з нумароў «Агляду савецкай культуры» надрукаваны артыкул «Два паэты савецкай Беларусі» (1933) і пераклад верша Я. Коласа «Беларусам». У ім даволі шырока, хай не без уплыву вульгарызатарскіх тэндэнцый, характарызаваўся спадчына паэта. Яго творчасць знайшла адлюстраванне і на старонках нямецкамоўнага выдання «Інтэрнацыянальнай літаратуры», асабліва ў артыкуле «Лірыка ўкраінцаў і беларусаў» (1939). Падобныя публікацыі пранікалі і ў замежныя выданні. У гэтай сувязі хацелася б нагадаць паведамленне С. Івіка «З беларускага літаратурнага жыцця» (1936, «Славянскі агляд») — водгук на III пленум пісьменнікаў СССР (Мінск, 1936). У ім значная ўвага аддавалася найбольш моцнаму і канструктыўнаму выступленню Коласа на пленуме. У гэты страшны час ён знайшоў у сабе мужнасці, каб звярнуцца да пісьменнікаў не з развалючымі пракаламентамі, не з пустымі дэкларацыямі, а з заклікам да павышэння майстэрства, да больш глыбокага і праўдзіванага адлюстравання жыцця народа. С. Івік не прамінуў адзначыць і эвалюцыю ў творчасці пісьменніка, які ад фармалізму і дагматызму ўпэўнена крочыў да рэвалюцыйнага пераўтварэння жыцця. І хай артыкул пазбаўлены абразлівых нападкі і абвінавачванняў, ён увес пранізаны духам вульгарызатарскай крытыкі 30-х гадоў.

Аднак заходне-еўрапейскі чытач атрымліваў і праўдзівую інфармацыю пра працэсы, што адбываліся на Беларусі ў 30-я гады. Характэрным у гэтых адносінах стаў артыкул Л. Зільберштэйна «Культура ва ўсходніх славян», апублікаваны ў часопісе «Свет славян» (1937), дзе вялася гаворка пра беспадстаўныя рэпрэсіі і абвінавачванні лепшых пісьменнікаў Беларусі і Украіны, у тым ліку і Коласа.

Неват кароткі агляд таго, як адбывалася знаёмства з творчасцю Коласа на Захадзе ў даваенны час, дае нам падставы адзначыць, што яно не было ні пастаянным, ні трывалым, аднак з кожным годам паглыблялася, а дыяпазон яго пашыраўся. Красамоўным сведчаннем таму служыць і той факт, што духоўны свет пісьменніка пранікаў не толькі на старонкі газет, часопісаў, кніг, але знаходзіў адлюстраванне і ў спецыяльных даведкавых выданнях, такіх, як «Энцыклапедычны слоўнік Меера» (1929—1930), «Энцыклапедычны слоўнік Бракхаўза» (1919—1935), «Гісторыя сусветнай літаратуры» (Турын, 1938, т. III, ч. 3А), «Італьянская энцыклапедыя» (1935, т. 30) і інш. Так, гэта былі першыя крокі, перадумовы таго, каб у пасляваенны час прыступіць да вывучэння спадчыны Коласа з рубяжом больш ґрунтоўна і глыбока, раскрыць яе свету ва ўсёй прывабнасці і характае, ва ўсёй паўнаце і арыгінальнасці.

Уладзімір САКАЛОУСКІ.

Пачаў выкладаць беларускую літаратуру і мову ў той самай гімназіі, дзе сам вучыўся. Зарганізаваў настаўніцкія курсы месчных, куды набраў з раёнаў настаўнікаў, якія хоць трохі ведалі мову. Пасля Калядаў у 1940-м годзе ўсе школы перайшлі на беларускую мову. Акрамя гэтага зарганізаваў шасцімесячныя курсы для тых, хто не меў сярэдняй адукацыі. Цэлае школьніцтва за адзін год пры больш-менш спрыяльных адносінах улады паўстала. Але хутка сітуацыя стала мяняцца. З'явілася тэндэнцыя да пераводу школ на расейскую мову. Я раскажу вам два выпадкі. Адзін адбыўся, калі ў нас у Ашмяне паспрабавалі перавесці на расейскую некалькі школ. Я і мой калега-губэрні, з якім вучыліся разам у Вільні, вырашылі пайсці ў райком партыі і запытацца, у чым тут справа. Абодва мы ў марксізме адукаваныя, а калега яшчэ і камуніст, 6 гадоў сядзеў у турме за перакананні. Я ж з вучнёўскіх часоў прайшоў добрую школу сацыялістычную. А ў райкоме нам у адказ: «А вы што, супраць рускай мовы?» — «Не, мы не супраць, — гаворым, — але ж дзе гэта ў Маркса сказана, што калі ўлада пераходзіць у рукі рабочых, то ўсё павінна перайсці на расейскую мову?»

Другі выпадак прыгадваю, калі я працаваў школьным інспектарам. Прыехаў у Ашмяны партыйны дзеяч нехта Маркаў. Ці з абкома, ці з аблвыканкома. Мы з ім накіраваліся ў адну стараверскую вёску. Гай называлася. Зрабілі там сход. Запыталі ў людзей, як яны хочучы. Стараверы пытаюцца: «А якая гэта дзяржава?» — «Савецкі Саюз», — адказваем. «А бліжэй?» — «Бліжэй — Беларусь». — «Ну як мы ў Беларусі жывём, то не хочам мяняць мову, няхай наша застаецца». Маркаў тады моцна быў незадаволены.

І першы, і другі выпадкі, мяркую, паўплывалі на тое, што я, дэпутат гарсавета ў Ашмянах, аказаўся ў спісе палітычна «неблагонадзейных» і на другі дзень вайны быў арыштаваны органамі НКВС.

— А як вам удалося вызваліцца з турмы?

— Наляцела нямецкая авіяцыя. І ўсе вязні апынуліся на волі.

— Колькі вам было тады гадоў?

— 25. Трохі ачунаўшы, я рушыў на Менск. На сценах дамоў часта стаў сустракаць розныя загады і распараджэнні, друкаваныя беларускай мовай з тарашкевіцаўскім правапісам. Адрозніваўся стымул даведца, хто ж гэта з беларусаў тут ёсць? Калі я прыйшоў у гарадскую ўправу, то ўбачыў сябра па ўніверсітэту доктара Тумаша. Ён запрапанаваў мне працу ў гарадской управе ў адзеле асветы і культуры. Там я і адпрацаваў амаль тры гады.

— Чым вам даводзілася займацца ў гэты час?

— Я ўпарадкаваў спачатку архіў ЗАГСУ, потым пайшоў у музей. І там я быў да канца 1943 года. Пад канец 43-га перайшоў у таварыства беларускай культуры на кіраўніча краязнаўчага аддзела. Працуючы ў музеі, быў кансультантам па этнаграфіі пры пастаноўцы п'ес у тэатрах.

— Але ж наш дзяржаўны музей, як пішацца ў энцыклапедыях, быў разрабаваны фашыстамі...

— Гэта няпраўда, не адпавядае ісціне. Музей наш па сутнасці скончыўся ў 1930 ці 1931 годзе, калі арыштавалі Ластоўскага... Замест яго адкрылі Беларускі гістарычны музей як дапаможнік для савецкай гісторыі СССР з 4 аддзелаў. Усе экспанаты з Дзяржаўнага музея, якія не ўвайшлі ў рамкі новага музея, аказаліся ў дры-

вотніку, што стаў між Юбілейным і Архірэіскім дамамі (музей жа знаходзіўся ў Архірэіскім доме, а Юбілейны дом пазней быў перароблены ў Дом афіцэраў).

Гаспадаром каштоўнейшых экспанатаў аказаўся качагар дзядзька Письмевіч. Гэты чалавек і яшчэ мастак Габрыель Віер, які вельмі высока цаніў старое беларускае мастацтва, беражліва захоўвалі ўсё гэта багацце, хаваючы яго пад мяшкімі з пяску. Цяжка ўявіць, але менавіта так быў выратаваны абраз Менскай іконы Божай маці — гэта найбольш каштоўнае, таксама абраз «Нараджэнне Божай маці» Магілёўскай школы, абраз «Нараджэнне Ісуса Хрыста» Віцебскай школы, многія іншыя. Усе гэтыя абразы мастак Віер адрастаўраваў, бо яны хутка псаваліся ад такога захоўвання. Я перанёс усе абразы ў Юбілейны дом, і там яны заставаліся. Але была небяспека таго, што падчас бамбёжкі ўсё гэта будзе знішчана безваротна. Парушаючы ўсе правілы і моцна рызыкуючы, вырашыў перахавачь самыя каштоўныя абразы, забраўшы іх з музея.

Дарэчы, я павінен вам сказаць, што калі немцы ўвайшлі ў горад, яны наклалі пячатку на архівы, бібліятэкі і музеі і рушылі далей. І лёс іх тады залежаў ад тых, хто застаўся там працаваць. Але ж вядома, што савецкія кіраўнікі ўсіх гэтых устаноў і работнікі, якія былі ў асноўным камуністамі, — эвакуіраваліся. Так што на першым часе нямецкай акупацыі нашы культурныя ўстановы аказаліся без апекі. У гістарычным музеі нямецкую пячатку знялі, і яго рабавалі ўсе, хто хацеў... Дзякуючы асабістай мужнасці жанчын, якія засталіся працаваць у Ленінскай бібліятэцы і ў архіве, прозвішча адной з іх я памятаю — Дзяржынская, былі захаваны ў добрым стане архівы, збіраліся новыя экспанаты, захоўваліся ў надатрыццельнасці кнігазборы. Што датычыцца карціннай галерэі, якая была адчынена ў 1939 годзе, то яе спасціг такі самы лёс, як і гістарычнага музея. У першыя месяцы акупацыі адміністрацыя вермахта частку лепшых рэчаў вывезла ў Кёнігсберг. Сярод іх была калекцыя слудчкіх пясцоў, абразы. Рэшту таго, што засталася, перанеслі ў будынак Генеральнага камісарыяту, што размяшчалася на пляцы Волі. І там усё гэта ляжала на калідоры. Калі я ўжо быў загадчыкам музея, мне прыходзілася па справах бываць у генеральным камісарыяце. Аднойчы, было гэта ў 1942 годзе, адзін з высокіх начальнікаў кажа мне: «Там абразы валяюцца на калідоры, трэба забраць іх у музей». Яны далі машыну, і мы перацягалі іх у вялікую залу Юбілейнага дома. Частку абразоў, аўтарамі якіх былі губэрні-мастакі, аддзілілі, завезлі ў Аўстрыю, а ўсё астатняе — потым у Нямеччыну.

— Спадар Шукелойчы, ці можаце вы раскажаць, як паўстала беларуская адміністрацыя ў часы нямецкай акупацыі?

— Вермахту, які палітыкай не займаўся, было ўсё роўна, хто ты і што, абы ціха ў горадзе, абы ежа была. У іх увезе — фронт. Дарэчы, сярод немцаў, што служылі ў вермахце, нямецка было баронаў балтыцкіх, выхаваных яшчэ ў царскіх афіцэрскай школах у Расіі. Яны

то і сталі спярша на чале ваеннай адміністрацыі. У гэты час папрыходзілі з савецкіх турмаў беларускія дзеячы. Прыехаў з Варшавы доктар Антанавіч, які аднавіў дзейнасць Чырвонага Крыжа. Вельмі вялікую ролю адыграў ён у першыя месяцы нямецкай акупацыі. Санітарныя ўмовы ў горадзе былі жахлівыя: на вуліцах, у будынках — трупы, распаўсюдзіўся тыфус. Антанавіч, які пасля і сам перанёс гэту хваробу, арганізаваў па дамоўленасці з ваеннай адміністрацыяй першую дапамогу па дастаўцы лекаў у шпіталі. З прыходам цывільнай нямецкай адміністрацыі з Кубэ на чале Чырвонага Крыжа быў зачынены. Недаўно ў жніўні Родзька, Саковіч склікалі першую нелегальную нараду, у якой удзельнічалі чалавек 20. Паставілі ўтварыць незалежную партыю, падпольную, беларусізаваць адміністрацыю і школьніцтва, культурныя ўстановы. Тады ў выніку гэтых пастаноў пачалі рэарганізоўвацца. Кіраўніком аддзела асветы і культуры стаў Гуцька (Дудзіцкі), дырэктарам тэатра — юрыст Краўчанка, дырэктарам музея — я, ксёндз Гадлеўскі ўзнач-

ліў школьніцтва. Рашылі зарганізаваць беларускую Самапомач. Што яна рабіла? Дастаўляла прадукты з вёсак у горад, цэлыя абозы. А назад тых абозы везлі ў вёску яўрэйскую дзятву, якую ратавалі ад смерці. Вельмі часта розныя настаўнікі з Менску ехалі, каб не памерці ў горадзе з голаду. Яўрэйскіх дзетак забіралі да сябе нашы жанчынны, і не ўсе яны потым вярнуліся да яўрэйства, засталіся ў беларускіх сем'ях, разам з імі паехалі на эміграцыю. Пэўна, з пункту гледжання яўрэйскага нацыяналізму, мы зрабілі шкоду, асіміляваўшы тых малых, але з пункту гледжання агульначалавечага — выратавалі ім жыццё. На нас, дарэчы, часта рабілі даносы ў сувязі з дапамогай яўрэям.

— Вы казалі, што ўжо ў першыя месяцы нямецкай акупацыі супрацоўнікі беларускай адміністрацыі ў Мінску арганізавалі незалежную партыю. Трохі шырэй пра яе мэта і заданні...

— Бачыце, ужо тады многія з нас разумелі, што з немцамі беларусам не па дарозе, а трэба, выкарыстоўваючы момант, зарганізавацца: усімі магчымымі сродкамі аблягчыць становішча нашых людзей. Праца ў адміністрацыі давала такія-сякія магчымасці. Камендант паліцыі Юльян Саковіч быў арганізатарам падпольнага руху супраць фашыстаў. Дзеяч кампартыі ў Заходняй Беларусі, ён прасядзеў у польскіх турмах каля 10 год. У хаце Саковіча адбываліся ўсе нелегальныя сходы і з'езды незалежнай партыі.

— А ці былі кантакты ў гэтай партыі з савецкім падполлем?

— Былі. Аб некаторых момантах, праўда, яшчэ зарана гаварыць. Бо яшчэ жывыя людзі, якія былі непасрэднымі ўдзельнікамі падзей. Скажам, бацькі знаходзіліся ў нашым падполлі, а дзеці ці ўнукі — у другім. Але былі выпадкі, было такое блізкае паміж намі супрацоўніцтва, дзе трэба было выканаць канкрэтную акцыю.

Падпольная работа ёсць зусім іншы свет. Бо там ні законаў, ні паліцыі. У падполлі не заўсёды ведаеш, з кім маеш

справу. Двойное дно ў людзей. Узяць хаця б забойства Кубэ. Людзі, якія арганізавалі гэту акцыю, мусілі ўвайсці ў кантакт з партызанамі, каб іх рукі камі ажыццявіць свой план.

— Ну, калі было два падполлі ў час акупацыі, то можна меркаваць, што і партызанка існавала розна?

— Абсалютна правільна. Найбольш вядомая партызанка савецкая. Але ж была і нацыяналістычная. Савецкая была арганізавана і ідэнтыфікавана ў Маскве ў 1942 — 1943 гадах з вышкеленых разведчыкаў і вайскоўцаў, камандзіраў. Яны былі ў Беларусь закінуты, калі там ужо існаваў партызанскі рух, які яны падпарадкавалі сабе. Партызанка ж была, як паўстала, вельмі розная. Напрыклад, у Менску ўжо ў 1941 годзе мой калега па ўніверсітэту Валодзя Шавель, юрыст, быў апантаным ідэяй стварэння беларускага войска. Спрабавав да немцаў падсуныцца з гэтай ідэяй. Яны прапанавалі яму для пачатку зрабіць беларускую паліцыю, чым той і заняўся. А пасля сабраў гэтыя свае арганізаваныя аддзелы і

нымі? Гэта былі патрыёты свабоднай справы.

— Мы ўжо ведаем, што ў часе нямецкай акупацыі працавалі беларускія школы, выходзілі беларускія газеты. А якім было культурнае жыццё?

— Музей пастаянна арганізоўваў лакальныя мастацкія выставы. На ўгодні Кастрычніка, які быў не толькі пісьменнікам, але і майстрам мініяцюры, наладзілі выставу. У Менску было шмат мастакоў. З некаторымі я быў у даволі блізкіх адносінах. Часта сустракаўся з прафесарам Керзіным — скульптарам, ведаў прафесара Волкава, вядомага жывапісца, пейзажыста Дучыца, Тычыну. Усім ім цяжка даводзілася ў акупіраваным горадзе: і голадна, і холадна. Працавалі зімой у няпаленых майстэрнях, каб працаць нешта і купіць ежу, пісалі партрэты нямецкіх афіцэраў. Некаторыя мастакі працавалі для царквы.

Для моладзі ладзіліся розныя курсы па мастацтву. Даводзілася і мне чытаць на іх лекцыі па народным мастацтве. Тэатр перайшоў на беларускую мову. Ставіліся драматычныя творы — Купалы, Аляхновіча, пераклады з нямецкай. Опера таксама перайшла на беларускую мову, з'явіліся пераклады класічных опер. Многа перакладзі Наталля Арсеньева, Крушына.

— А які лёс спасціг тых абразы, што вы ў час вайны вынеслі з музея?

— Я гэтыя абразы перавёз з сабой у Нямеччыну. Там таксама было небяспечна — налёты ж — а я абразы, як дзіця, на плечы і бягу ў сховішча. У Раціборы, куды былі эвакуіраваны нашы бібліятэкі — пераважна Ленінская і акадэмічная, я яшчэ і «прыглядаў» за музейем. Я меў там некалькі знаёмых немцаў. Адзін з іх філалаг — славіст доктар Рыхль. Яшчэ ў Менску ён даваў мэтазлучныя даведнікі ў нямецкай мове пра беларусы. Я павінен быў сабраць матэрыялы для даведніка. Таму нейкі час займаўся ў Раціборы менавіта гэтым. Артыкулы для зборніка пісалі розныя спецыялісты: Янка Станкевіч — пра мову; Шкялёнак — артыкулы па гісторыі; інжынер Касяк — па архітэктуры, я — па антрапалогіі і этнаграфіі. Але доктар Рыхль загінуў на фронце, і праца тая не была скончана. Асобныя артыкулы зборніка друкаваліся пазней у розных газетах...

У Нямеччыне я пазнаёміўся яшчэ з адным вельмі цікавым чалавекам, лужычанінам Натушам. Ён працаваў у штабе Розенберга, у арганізацыі, якая займалася архівамі, музеймі, бібліятэкамі...

Савецкая Армія ўжо была ў Кракаве, Рацібор рыхтаваўся да здачы. Гэты Натуш пераязджаў у Гэштэт-на-Дунаі, там быў стары замак, куды звозілі ўсе трафеі. Я яму перадаў тры абразы, каб ён завапскаваўся імі. (Пасля я бачыў два з іх у вашых часопісах, яны вярнуліся на Беларусь праз Маскву, а трэці недазе згубіўся).

Пазней і сам туды перабраўся, хацеў пры музеі ўладкавацца на працу. Але гэта было немагчыма. І я пайшоў да фермера-немца, каб быць блізка каля таго месца, дзе знаходзіцца карціны. Пасля, як амерыканцы прыйшлі, я зноў з'явіўся ў замак і кажу, што я музейны работнік і тут ёсць нашага музея экспанаты. Там мне казалі, што прыедзе спецыяльная камісія, ёсць дагавор з Саветамі, і яна будзе вырашаць. Потым справа вяртання мастацкіх каштоўнасцей павярнулася так, што ён займаўся не спецыялістам, а тым людзі, што праводзілі рэпартажы палонных. Карціны везлі зваленымі ў кучу, таму

[Заканчэнне на 8-й стар.]

У разнастайным сямействе Гродзенскага запарка папаўненне. Сваю першую вясну сустракае асляні Кужа, нядаўна нарадзіліся малпа, каз-

ляняты. З надыходам пагодных дзён зверанят выпускалі з цёплых памяшканняў на свежае паветра, і яны, як

і ўсё жывое, радуецца сонейку, блізкаму цяплу, вясне. НА ЗДЫМКАХ: па-свойму радуецца вясне жыхарка Паўднёвай і Цэнтра-

льнай Амерыкі жаба ага; выйшлі ў адкрыты вальер зебры.

Фота У. МЯЖЭВІЧА.

«МЫ НЕ МОЖАМ, ЯК І ІНШЫЯ НАРОДЫ, КАРЫСТАЦА НАЦЫЯНАЛІЗМАМ»

[Заканчэнне.

Пачатак на 7-й стар.]
многае было канчаткова сапсавана, а нешта і проста згублена па дарозе.

— Пазней жыццё прымусіла вас адарвацца ад мастацтва!

— Яшчэ ў Нямеччыне я заняўся школьніцтвам, бо трэба ж было падрыхтаваць людзей на выезд у розныя краіны, каб мелі нейкія прафесіі. 28 курсаў арганізаваў я тады для розных школ: гандлёвых, тэхнічных, механічных. Сам я спадзяваўся працягнуць адукацыю, паглыбіць веды. Запісаўся ў Мюнхенскі ўніверсітэт на археялагію. Там працаваў прафесар Кашмідар, у яго я вучыўся яшчэ ў Віленскім універсітэце. Але тут прыйшоў від на сталае жыхарства ў Амерыку, нешта змяніць было немагчыма.

У Амерыцы спачатку працаваў на фабрыцы. А пасля — у вялікім магазіне вопраткі таваразнаўцам, які працуе на прыёме тавару. На гэтай пасадзе якасць трэба глядзець і «чыстыя рукі» мець. Прафесія гэта ў Амерыцы вельмі прэстыжная. Акрамя гэтай асноўнай працы, якая «карміла», працаваў у школе суботняй. Яна належала да БАЗА. Я ж быў старшынёй аддзела ў Нью-Йорку. Там вучылася многа дзяцей нашых эмігрантаў; было ўсяго 3 класы — пачаткова, сярэдняя і вышэйшая. Я вёў сярэдняю класу, дзе вучалі беларускую мову, літаратуру, географію, гісторыю і рэлігію народа Беларусі. Маім вучнямі былі ў свой час Юрка Кіпель, Верка Запруднік, Ліда Данілюк. А старэйшую класу вяла спадарыня Наталля Орса, маці Алы Орса-Рамана.

— Якім вам бачыцца наш беларускі шлях развіцця, маючы на ўвазе сённяшняе становішча краіны!

— Я асабіста, перажывыўшы некалькі перыядаў пераменаў, лічу, што ў нас ствараюцца некаторыя ўмовы для адраджэння і можна кінуць усе сілы на гэтую добрую справу. Зноў прыйшла ў рух моладзь.

Геапалітычнае становішча Беларусі і даволі складанае, і адначасова зручнае. У самым цэнтры Еўропы. Менавіта ўлічваючы гэта, мы не можам так, як і іншыя народы, карыстацца нацыяналізмам. Мы мусім напружыць усе нашы сілы, каб між сваімі суседзямі падняцца веліччу духа, каб мы маглі іх пераважаць нашымі духовымі якасцямі. Стварыць вартасці агульналюдскія ў культуры, мастацтва. І на гэта мы маем дастатковыя падставы. У нас ёсць традыцыі.

— Як бачыць БАЗА адносіны з Беларуссю на сучасным этапе!

— Мы некалькі разоў выступалі з афіцыйнымі заявамі аб падтрымцы БНФ. Мы цэлы час у кантакце. Думаем, што людзі, якія там працуюць, гэта не ёсць партыя, а рух, які ўключае ў сябе ўвесь спектр палітычнага жыцця. У гуртках з прадстаўнікамі БНФ, якія бываюць у Амерыцы, я заўсёды падкрэсліваю, што нельга ў такіх сітуацыях, як сённяшняя, адкідаць чалавека з прычыны яго палітычных перажананняў. Бо для адраджэння патрэбны спецыялісты. Калі я працаваў на Ашмяншчыне, там спецыялісты розных рангаў кепска ведалі беларускую мову, і трэба было даваць ім у дапамогу маладога настаўніка. Неабходна выкарыстоўваць усё, што толькі можа прыдацца для нашай справы. Нягледзячы ні на нацыянальнасць, ні на перакананні. Мы ж будзем старацца ўсімі сіламі дапамагчы вам, скарыстоўваючы нашыя

магчымасці, стасункі з амерыканскімі палітычнымі, гаспадарчымі, фінансавымі коламі.

— Што вам давала і дае вера ў Бога!

— Гэта цяжкае пытанне. Першае, у маім разуменні безумоўна ёсць істота, дух, які стварыў свет і светам кіруе. Ёсць рэлігія, якія ў большай меры дбаюць пра выхаванне духовага ў чалавеку, і ёсць рэлігія, што знаходзяцца ў стане крызісу. Вось, для прыкладу, я ўважаю, нягледзячы, што я сам каталік, што наш каталіцкі касцёл у стане цяжкага крызісу. Аб гэтым сведчыць многа фактаў. Некаторыя рэформы былі зроблены, каб выцягнуць касцёл з крызісу, але, на жаль... Можна быць вы чулі, у Паўднёвай Амерыцы выбілі прафесуру аднаго каталіцкага ўніверсітэту — езуітаў, і ў нас у ЗША адбываюцца розныя дэманстрацыі супраць адсталасці каталіцкага касцёлу. Тое, што сёння адбываецца ў СССР, я маю на ўвазе каталіцкі касцёл, гэта таксама сведчыць аб жахлівым крызісе. Замест адраджэння каталіцызму — гэта значыць веры ў Бога, веру гэту скарыстоўваюць для чыста палітычных мэтай. Каталіцызм на Беларусі, у сваю чаргу, пашыраецца як польская вера. Хаця прыйшоў да нас таксама, як і да палякаў, па дарозе «з варэгаў у грэкі».

— Спадар Шумелойць, мне вельмі прыемна было з вамі пазнаёміцца, пачуць вашы разважанні наконт мінулага і будучыні Беларусі. Спадзяюся, што цікавыя дэталі і нюансы нядаўняй нашай гісторыі, непасрэдным сведкам якой вы былі, дапоўняць уяўленне чытача пра той складаны і неадназначны час.

Гутарыла
Таццяна АНТОНАВА.

ЖЫЦЦЁ КАРОТКАЕ— РАДЗІМА ВЕЧНАЯ...

Дзень абвяшчэння Беларускай Народнай Рэспублікі — 25 сакавіка — сёння поўніць нашыя сэрцы малітоўнай пашанай да сапраўдных патрыётаў Беларусі, што аддалі за яе свае жыцці.

Паважаныя чытачы «Голасу Радзімы», суайчыннікі і землякі за межамі Бацькаўшчыны!

Віншваем вас з 74-мі ўгодкамі абвяшчэння БНР!

Жадаем жыць і працаваць для добра і славы свайго народа, дбаць пра гонар яго.

У тым жа кірунку і нашыя памкненні.

РЕДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ

ЗАСНАВАЛЬНІК:

Беларускае таварыства па сувязях з суайчыннікамі за рубяжом [таварыства «Радзіма»].

НАШ АДРАС:

220600, МІНСК, ПРАСПЕКТ
Ф. СКАРЫНЫ, 44.

ТЭЛЕФОНЫ: 33-01-97, 33-02-80,
33-03-15, 33-16-56, 33-07-82.

Пазіцыя рэдакцыі і аўтараў, матэрыялы якіх друкуюцца на старонках «Голасу Радзімы», не заўсёды супадаюць.

Газета аддрукавана ў друкарні
«Беларускі Дом друку»
Індэкс 63854. Заказ № 602.

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12